МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський)
(рівень вищої освіти)

на тему: **УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0724-удмф-з
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва спеціальності)
Мезенцев О.В.

освітньої програми управління державними та місцевими фінансами

спеціалізації _____
(код і назва спеціалізації)

_____
(ініціали та прізвище)

Керівник доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів,
д.е.н. Метеленко Н.Г.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, к.е.н, доц.
Сіліна І.В.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ім. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код та назва)
Освітня програма Управління державними та місцевими фінансами
(код та назва)
Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри *д.е.н., проф.*
Клопов І.О.

«____» _____2025 року

З А В Д А Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Мезенцев Олександр Віталійович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) Управління фінансовою безпекою в контексті повоєнного відновлення України
керівник роботи Метеленко Н.Г., *д.е.н.*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ №318-с від «27» лютого 2025 року
2. Строк подання студентом роботи 24 листопада 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи *Публічна інформація, що досліджується в роботі; статистичні макроекономічні дослідження. Фахові періодичні видання. Наукові роботи. Публічна інформація за темою. Відкриті джерела інформації*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
Теоретична частина. Досліджено концептуальні основи управління фінансовою безпекою під час війни та повоєнного відновлення.
Аналітична частина. Проаналізовано механізми управління фінансовою безпекою під час війни.
Проєктна частина. Обгрунтовано пріоритетні заходи трансформаційних змін в управлінні фінансовою безпекою в контексті повоєнного відновлення України.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	*Метеленко Н.Г., професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, д.е.н.*		
2	*Метеленко Н.Г., професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, д.е.н.*		
3	*Метеленко Н.Г., професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, д.е.н.*		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	*Досліджено концептуальні основи управління фінансовою безпекою під час війни та повоєнного відновлення*		
2	*Огляд джерел інформації з законодавчих та нормативно – правових засад управління фінансовою безпекою*		
3	*Збір даних та опрацювання публічної інформації щодо управління фінансовою безпекою*		
4	*Дослідження механізмів управління фінансовою безпекою під час війни в Україні.*		
5	*Удосконалення трансформаційних процесів з управління фінансовою безпекою в контексті повоєнного відновлення України.*		

Студент _____ Мезенцев О.В.
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ _____Метеленко Н.Г._____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____
((підпис) (ініціали та прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ……...9

1.1. Національна безпека України: законодавче регулювання та виклики сьогодення ……9

1.2. Фінансова безпека України: виклики, ризики та правове забезпеч ення під час повномасштабної війни …….....15

1.3. Сучасний стан складових фінансової безпеки України в умовах пов номасштабної війни …….....23

РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА І РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ …..37

2.1. Компаративний аналіз функціональних цілей фінансової безпеки держави в мирний та воєнний часи …….37

2.2. Фактори впливу та вектор управління державними фінансами в контексті безпеки під час повномасштабної війни.……44

2.3. Міжнародний досвід управління фінансами під час війни: досвід США та Ізраїлю ……55

РОЗДІЛ 3 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСО ВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДН ОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ……....66

3.1. Формування нової парадигми міжнародної фінансової підтримки України під час війни ……66

3.2. Цифрова трансформація територіальних громад як запорука фіна нсової безпеки під час війни та повоєнного відновлення……75

3.3. Заходи з нейтралізації викликів та загроз фінансовій безпеці Украї н и в напрямку підвищення її рівня……82

ВИСНОВКИ……89

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...97

РОЗДІЛ 1
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

1.1. Національна безпека України: законодавче регулювання та виклики сьогодення

Сучасне загострення майже всіх міжнародних політичних процесів дає нам чітку картину того, що у геополітику знову повертається забуте за роки після Холодної війни словосполучення «біполярний світ», на політичній карті світу знову починає з'являться уявний поділ країн та регіонів на два табори, в залежності від політичного курсу та підтримки однієї зі сторін глобального протистояння [1]. Наша держава починаючи з 2014 року стала центром російської гібридної агресії, яка знаходить своє практичне вираження не тільки у військовій площині, але і у інформаційному, дипломатичному та економічному просторах. І тому питання національної та регіональної безпеки України об'єктивно повинно бути найбільш актуальним та обговорюваним блоком проблем для діючої влади.

В умовах сьогодення головними та актуальними загрозами для національної безпеки України є російська збройна агресія та повномасштабне вторгнення армією ворога на територію України, окупація частини території країни. З 24 лютого 2022 року Україна постала перед новими викликами і вперше з часів незалежності України опинилася в умовах воєнного стану, правовий режим якого охопив усю територію нашої держави та став причиною тимчасових обмежень прав і свобод людини. Забезпечення національної безпеки в умовах правового режиму воєнного стану є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою. Національна безпека держави виступає однією з базових цінностей, а її зміцнення є однією із стратегічних цілей України. При цьому режими воєнного стану та дотримання

національної безпеки у поточній ситуації в країні мають розглядатися як близькі та системно пов’язані правові категорії у законодавстві, доктринальному сенсі, в практичній площині [2].

Забезпечення національної безпеки в умовах правового режиму воєнного стану є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою. Національна безпека держави виступає однією з базових цінностей, а її зміцнення є однією із стратегічних цілей України. При цьому режими воєнного стану та дотримання національної безпеки у поточній ситуації в країни мають розглядатися як близькі та системно пов’язані правові категорії у законодавстві, доктринальному сенсі, в практичній площині. Таким чином динамічні зміни в правовому регулюванні безпекових правовідносин, здійснення реорганізації в державних органах, на які покладаються безпекові функції, перегляд їх завдань і повноважень свідчать про необхідність науково-правового осмислення системного зв’язку категорій національної безпеки та воєнного стану, особливо в умовах поточних безпекових реалій в Україні, що об’єктивно склалися після 24 лютого 2022 року.

При визначенні поняття «національна безпека» вітчизняні науковці за великим рахунком єдині в розумінні такої безпеки, яка характеризується сукупністю таких складових: стану чи ступеня захищеності національних цінностей; відсутності зовнішніх загроз; головних умов життєдіяльності особи, існування суспільства та держави; сукупності заходів, що вживаються для гарантування цієї безпеки; здатності певних об’єктів безпеки зберегти притаманні йому риси та властивості в умовах потенційної чи реальної загрози; системи, що складається з елементів і будується на принципах цілісності, стійкості, взаємодії складових, саморегуляції. Виходячи з цього концепту, головним викликом та актуальними загрозами для національної безпеки України нині є збройна агресія рф та її повномасштабне вторгнення на територію України. Нормативно-правове забезпечення національної безпеки України відображається у нормативно-правових актах різної юридичної сили, а саме: Конституції України [3], Указі Президента України № 392/2020 «Про

рішення ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [4], Рішенні Ради Національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (введено в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020) [5], Указі Президента України № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про стратегію забезпечення державної безпеки» [6], Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» № 121/2022 [7], Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (та інших Указів про продовження воєнного стану) [8], Законах України: «Про Раду національної безпеки і оборони України» [9], «Про державний кордон України» [10] та «Про правовий режим надзвичайного стану» [11], «Про національну безпеку України» [12].

В Конституції України [3] вказано, що основи національної безпеки визначаються виключно законами України. Відповідно, у Законі України «Про національну безпеку України» [12] визначено основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантують суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Також слід зважати, що до повномасштабного вторгнення військ рф на територію України була прийнята 14 вересня 2020 року на засіданні Ради національної безпеки і оборони України Стратегія національної безпеки України (далі – Стратегія) [5], яка стала основним документом довгострокового планування у цій сфері суспільно-політичного життя країни.

Цей документ визначив основні напрями державної політики у сфері національної безпеки: пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки; поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов; основні напрями

зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки; напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони; ресурси, необхідні для її реалізації [5].

При цьому, враховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України» [12], пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки відповідно до пункту 5 Стратегії є: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція. Ця Стратегія є основою для розроблення таких документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації.

Згідно із вказаними документами [3 – 12] стратегічні орієнтири держави у сфері забезпечення національної безпеки мали полягати у тому, що Україна має сформувати достатні власні спроможності як базис для забезпечення своєї безпеки, створення системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці України, розвитку об’єднаних розвідувальних спроможностей сил оборони з метою отримання повної та достовірної інформації для своєчасного ухвалення рішень щодо забезпечення воєнної безпеки держави; забезпечення здатності держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища, ефективно протистояти воєнним загрозам, безперебійно функціонувати до і під час воєнного конфлікту, а також у короткі строки відновлюватися після його завершення.

В умовах дії правового режиму воєнного стану зміни у повноваженнях, компетенції, правах та обов’язках, порядках та процедурах торкнулися діяльності майже всіх державних інституцій. Проте слід визнати, що науково-правове осмислення проблем забезпечення національної безпеки України в умовах реалізації воєнних загроз, зокрема в умовах воєнного стану і окупації

частини території країни, робить лише перші кроки. У такому вигляді це осмислення має спиратися, з одного боку, на критичний науковоправовий аналіз змісту тих законодавчих актів, концепцій і доктрин, які реально формулюють актуальні засади політики національної безпеки України, а з іншого − мають неодмінно включати як обов'язкову складову й дослідження практик упровадження зазначених положень у реальне життя [2].

Слід визнати, що пріоритетною тут є не стільки нормативна фіксація певних безпекових механізмів, скільки забезпечення їхньої дієвості, функціональності, інституційної спроможності досягати покладених на них цілей і завдань. Окрім того, слід додатково визнати – збройна агресія рф проти України засвідчила непослідовність та неготовність політичного та й військового керівництва держави у питаннях визначення правового режиму боротьби з російською агресією, показала неефективність системи державного управління щодо прогнозування, своєчасного виявлення, попередження й нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисту суверенітету і територіальної цілісності країни [2].

Дослідження стану національної безпеки України в умовах дії правового режиму воєнного стану, військових дій на території країни, окупації частини цієї території неминуче визначає необхідність застосування широкого кола методологічних підходів, а також загальнонаукових, спеціально-наукових, конкретно-наукових методів пізнання юридичної дійсності. Якщо узяти окремо Україну, то слід констатувати, що на правовому рівні національна безпека України визначена як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [12].

Враховуючи реальність воєнної агресії з боку рф, слід констатувати, що для сучасної Української держави забезпечення національної безпеки постає однією з пріоритетних функцій, що знаходить своє яскраве підтвердження перш за все на конституційному рівні – у відповідності до ч. 1 ст. 17

Конституції України «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [3]. Отже цілком закономірно, що необхідність забезпечення національної безпеки України зумовлює систему взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних та інших заходів державної влади, інших суб'єктів забезпечення національної безпеки з метою досягнення цілей і завдань безпекового стану в країні. При цьому саме правовий вимір національної безпеки вносить елемент впорядкування в середовище кожного українця, соціальних груп, суспільства загалом, а також державних інститутів в будь-якій життєвій ситуації, але перш за все в умовах реальної війни.

Отже, системний підхід дозволяє розглянути національну безпеку та її забезпечення як систему – цілісність, єдність компонентів, серед яких: мета, завдання, принципи та функції відповідної діяльності; суб'єкти (державні й недержавні) забезпечення національної безпеки, їх повноваження і компетенції, взаємоузгоджена діяльність (взаємодія); об'єкт, на забезпечення безпеки якого, й спрямована система, а саме – національні інтереси й цінності, для охорони від певних загроз і небезпек яких створюються уповноважені на те суб'єкти, а охорона цих об'єктів і становить сутність діяльності із забезпечення національної безпеки; зміст такої діяльності як сукупність правових, організаційно-управлінських, інших заходів, засобів, форм, методів, технологій її здійснення, інструментів і механізмів забезпечення національної безпеки. Системоутворюючою складовою цієї системи є мета її функціонування, в якій мають збалансовано відображатися інтереси особистості, суспільства й держави. Найбільш суттєвою ознакою цієї системи є безпосередньо безпека, а забезпечення безпеки досягається, якщо відповідна система зберігає достатню стійкість (стабільність) під впливом різних чинників (внутрішніх / зовнішніх, об'єктивних / суб'єктивних, конструктивних / деструктивних), підтримуються взаємозв'язки між її

компонентами і вона здатна ефективно функціонувати й розвиватися та досягати мети, з якою вона й була створена.

1.2. Фінансова безпека України: виклики, ризики та правове забезпечення під час повномасштабної війни

Проблема дослідження фінансової безпеки держави є однією з найскладніших, суперечливих та відповідальних. Складність у тому, що неможливо одному чи навіть кільком дослідникам охопити всі питання фінансової безпеки держави. Актуальності даній тематиці надають кризові явища у світовій та національних економіках, породжені насамперед кризою у фінансовій сфері, зокрема повномасштабна війна. Саме за умов кризи найбільш наочно проявляються всі проблеми, що у державі: економічні, політичні, правові тощо, де розкриваються недоліки системи забезпечення найважливішого спрямування національної безпеки – фінансової. У такі періоди органи публічної влади повинні надавати питанням безпеки держави особливу важливість, розробляти ефективні інструменти ліквідації погроз або згладжування їх наслідків [13].

Фінансова безпека держави – це створення та прояв таких фінансових умов, які б забезпечували нормальне функціонування та безперешкодний, збалансований розвиток національної фінансової системи, адекватне перебіг фінансових процесів в економіці та управлінні країни. Фінансова безпека держави – це захищеність національної фінансової системи країни від внутрішніх та зовнішніх несприятливих факторів, які порушують звичайні принципи функціонування її основних елементів, як банківська система, ринок цінних паперів, страховий ринок та бюджетна система держави [13].

Власне, видове різноманіття фінансової безпеки,орієнтоване на ключові інститути фінансової системи,включає: бюджетну безпеку; податкову безпеку; безпека в кредитно-банківській сфері; безпека грошово-валютного

обігу; безпека страхової справи; безпека фондового ринку; інвестиційна безпека [14].

Фінансову безпеку будь-якої країни характеризують такі фактори [15]: ступінь фінансової незалежності; характер фінансово-кредитної політики, яку прово дить держава; політичний клімат країни; ступінь законодавчого забезпечення функціонуван ня фінансової галузі. Узагальнюючи досвід вітчизняних та іноземних учених, які досліджували показники фінансової безпеки, можна виділити такі з них, що розглядаються як репрезентативні більшістю вчених:рівень монетизації економіки, %; обсяг зовнішнього державного боргу, % від ВВП; обсяг внутрішнього державного боргу, % від ВВП; рівень інфляції, %; міжнародні резерви центрального банку, млн дол.; дефіцит державного бюджету, % від ВВП; вартість банківських кредитів у національній валюті, % річних; рівень доларизації економіки, %; сальдо платіжного балансу, млн дол.; доходи державного бюджету, % до ВВП; видатки державного бюджету, % до ВВП; рівень тіньової економіки України, % до ВВП та ін.

Також необхідно враховувати пріоритетно ставитися до якісних (відносних), а їх основний перелік можна подати так: відношення дефіциту бюджету до сукупних бюд жетних витрат; рівень ризику іноземних інвестицій; частка кредитних установ із необхідною нормою достатності капіталу; темп інфляції; відношення сукупної величини державного боргу до сукупних бюджетних доходів; відношення прожиткового мінімуму до середньої (по країні, регіону) заробітної плати; рівень податкового навантаження (відсоток); відношення відтоку капіталу з країни до валового внутрішнього продукту; співвідношення експортних та імпортних мит; співвідношення ставки рефінансування із серед ньою ставкою за депозитами (кредитами); відношення сукупних соціальних платежів та сукупного обсягу виплачуваних пенсій.

Разом з тим, на додаток до якісних показників доцільно використовувати і кількісні (абсолютні), що мають безпосереднє відношення до фінансової безпеки, але обов’язково оцінювані в динаміці за низку останніх років,

періодів (величини бюджетного дефіциту, зовнішнього та внутрішнього боргу, іноземних та внутрішніх інвестицій, сукупний власний капітал та активи кредитних установ тощо). Методологія дослідження об'єкта публічного управління – фінансової безпеки держави – передбачає таку послідовність: дослідження умов забезпечення фінансової безпеки; вивчення показників (фінансових індикаторів); оцінка рівня фінансової безпеки та окреслення тенденцій; вироблення напрямів підвищення фінансової безпеки та зниження ризику.

Так, взявши за основу фінансову безпеку держави, необхідно виділити в ньому один-два (взаємопов'язані) підвиди, наприклад, інвестиційна та податкова безпека. Для фінансової безпеки характерна багатор івнева система, яку обслуговує інша подібна структура система, де кожна має свою структуру та шляхом розвитку. Ця сфера є однією з важливих і найбільш динамічних сфер економіки, яка залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, таких як: вплив на публічні фінанси війни, фактора геофінансів, глобальної економічної конвергенції, зумовленої глобалізацією, здатністю національного законодавства регулювати діяльність фінансових інститутів та здійснювати повномасштабний фінансовий контроль, а також багатьох інших. Загрози фінансової безпеки поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні та зовнішні загрози виникають унаслідок недостатньої спроможності фінансової системи гарантувати відтворення, обслуговувати державний борг. До зовнішніх загроз належать: загрози, викликані зміною змісту фінансових потоків у зв'язку з ізольованістю їх від відтворювальних процесів та переміщенням у спекулятивний капітал; загрози, зумовлені зусиллям конкуренції на світовому ринку у зв'язку із зростаючою інтенсивністю економічних та господарських зв'язків; загрози, спричинені нераціональною структурою експорту та імпорту; загрози, зумовлені імпортною інтервенцією на внутрішньому ринку стратегічно важливих товарів та по слуг. До внутрішніх загроз можна віднести: загрози, зумовлені стійкістю державного бюд жету; загрози, пов'язані з рівнем достатності золото валютних резервів;

загрози, пов’язані зі зміною співвідношення за ощаджень та інвестицій в економіку; загрози, спричинені низьким рівнем безпеки банківської діяльності, зумовлені рентабельністю активів банків, залежністю банків; загрози, спричинені безгосподарністю економічних суб’єктів та відсутністю знань та досвіду при веденні зовнішньоекономічних операцій, що ведуть до криміналізації економіки та тіньових оборотів капіталу; загрози, викликані станом на фінансових ринках, зумовлені станом портфельних інвестицій у цінні папери по відношенню до іноземних інвестицій в цілому.

Доцільно розглянути вплив загроз фінансовій безпеці на сектори економіки у їх взаємозв’язку, при цьому розділивши їх за природою виникнення (табл. 1.1).

Таблиця 3.3

Класифікація загроз фінансовій безпеці держави за природою виникнення

Чинники виникнення загроз фінансовій безпеці	Можливі загрози
Військово-політичні	Військові конфлікти призводять до погіршення фінансово-економічного стану держави, проявляється це у всіляких заборонах та санкціях, втратах
Економічні	Волатильність курсу валют впливає на економіку держави (збільшення інфляції, зростання цін, зниження платоспроможності населення)
Екологічні	Природні катастрофи, брак прісної води, забруднення навколишнього середовища спричиняє посилення конфліктів усередині країни та масову міграцію населення в інші регіони, що тягне за собою зниження надходжень до скарбниці держави.
Соціально-демографічні	Перенаселення/ втрата населення країни, зростання кількості незаможних людей, нестача продовольчих продуктів
Кримінальні	Зростання кількості фінансових злочинів та різних кібератак, спрямованих на розкрадання коштів
Інституційні	Нестабільність фінансового законодавства

Стає очевидним, що загрози фінансової безпеки мають сукупний характер виникнення при взаємозв'язку різних факторів. Комплекс механізмів та засобів захисту фінансової сфери необхідно закріпити на законодавчому рівні, тільки тоді органи публічної влади зможуть повною мірою реалізовувати свої повноваження у сфері фінансового контролю та налагодити механізм прямого та зворотного зв'язку з підконтрольними суб'єктами. Законодавче забезпечення системи фінансової безпеки дозволить реалізувати національні інтереси у фінансовій сфері як у державі, так і в глобальній економіці.

Система гарантій та підвищення фінансової безпеки має грунтуватися на принципах: легітимності (юридичний аспект) (діяльність усіх суб'єктів фінансової безпеки здійснюватиметься відповідно до повноважень та відповідно до процедури, вста новленої законом); методологія (всі компоненти системи повинні грунтуватися на чіткій теоретичній та методологічній базі); керованість (через ієрархію структури самої системи, складності та важливості завдань, покладених на фінансування системи безпеки, необхідний безумовний та постійний контроль над ними у реальному часі); справедливість, рівність; багатовимірність (облік усіх аспектів прояви фінансової безпеки); комплексність (яка не входить до складу фінансової безпеки може повністю компенсувати відсутність інших; забезпечення балансу фінансових витрат на мак ро- та мікрорівні; взаємна відповідальність всіх суб'єктів фінансової безпеки на всіх рівнях.

У той же час слід пам'ятати, що комбінація компонентів системи необов'язково має бути чимось довгостроковим: роль компонентів безпеки фінансової систе ми змінюється залежно від ситуації, яка потребує постійних оновлень. Організація заходів щодо мінімізації загроз та за безпечення інтересів держави передбачає наявність стратегічних та тактичних дій, що використовуються суб'єктами, з управління ризиками та підвищення фінансової безпеки. Її імплементація дозволить забезпечити системне позиціонування країни та її системи національної економіки серед світових країн-конкурентів, чітко та постійно відстежувати поточний рівень фінансової

безпеки та прогнозувати його, виявляти та усувати потенційні загрози, забезпечувати вироблення та прийняття оптимальних рішень щодо розвитку діяльності всіх систем економічного середовища.

Вирізняють такі шляхи вдосконалення системи фінансової безпеки держави: 1) визначення меж участі капіталу розвинених країн у вітчизняних організаціях; 2) контроль у галузі виробництва, передачі технологій тощо; 3) створення якісних систем контролю залучення та використання коштів міжнародних запозичень. Істотним напрямом забезпечення фінансової безпеки країни є організація залучення та використання коштів позик міжнародних фінансово-економічних організацій. Внаслідок збільшення конкуренції між державами в економічній та інших галузях, держава втрачає деякі ринки збуту, відбувається дискримінація товаровиробників на світових ринках.

У межах аналізу правового забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану важливо розглянути правове регулювання ключових її складових. Так, із початком війни в Україні бюджетний процес зазнав суттєвих змін, зумовлених необхідністю переорієнтації доходів і витрат бюджету держави. Правове регулювання бюджетних питань здійснюється на основі рішень уряду. Прийняті за поточні місяці війни Закони України, Укази Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України свідчать про наступні особливості у бюджетному процесі: 1) Державна казначейська служба України, в координації з Міністерством фінансів України, здійснює перерозподіл бюджетних ресурсів та забезпечує фінансування витрат, пов’язаних із національною безпекою та обороною, а також інших заходів, пов’язаних із війною; 2) міжнародна фінансова допомога надходила не лише у вигляді коштів до бюджету, а й як підтримка для забезпечення потреб біженців і внутрішньо переміщених осіб – їх транспортування, проживання, працевлаштування тощо; 3) бюджетні кошти на всіх рівнях спрямовувалися на фінансування оборони, виплату зарплат працівникам бюджетної сфери, пенсій, оплату комунальних послуг, придбання енергоносіїв та медикаментів, а також обслуговування державного боргу; 4) перерозподіл бюджетних коштів на

потреби оборони та пов’язаних із нею галузей супроводжувався спрощенням процедури реалізації бюджетних зобов’язань; 5) Уряду надано повноваження змінювати місцеві бюджети, перерозподіляти кошти та надавати кредити за бюджетними програмами без погодження з місцевими радами, а такі рішення ухвалювались виконавчими комітетами місцевих рад, військово-цивільними адміністраціями, місцевими державними адміністраціями та іншими розпорядниками коштів за рекомендаціями фінансових органів, без необхідності рішень представницьких органів; 6) передача бюджетних ресурсів між рівнями бюджету здійснювалася без укладення окремих угод; 7) у період дії воєнного стану положення статті 55 Бюджетного кодексу України щодо захищених видатків не застосовувалося; 8) тимчасово призупинено надання реверсних дотацій із бюджетів тимчасово окупованих територій до державного бюджету; 9) фінансово-контрольні заходи за виконанням місцевих бюджетів були тимчасово припинені, з поступовим відновленням у обмеженому режимі [16].

Фінансова безпека держави як складова економічної безпеки напряму залежить від стабільного функціонування ключових елементів, що забезпечують національну безпеку. У контексті збройної агресії рф важливо враховувати нові реалії виробництва, зокрема: трансформацію структури матеріального виробництва та втрату промислового потенціалу; зниження попиту на промислову продукцію та розрив традиційних економічних зв’язків; втрату ринків збуту, праці, сировини та ресурсної бази; дестабілізацію правових механізмів оподаткування. Для протидії вказаним викликам і запобігання подальшій деструкції економіки доцільно активізувати правове регулювання фінансової системи, яке має бути спрямоване на системне наповнення бюджету. Це можливо за рахунок розвитку національного виробництва, особливо малого підприємництва, а також збереження діяльності державних підприємств у промисловості та аграрному секторі на неокупованих територіях. Враховуючи ключові елементи фінансової системи, що впливають на рівень фінансової безпеки – бюджетну, банківську та

податкову системи, а також фінанси підприємств Д. Коробцова пропонує забезпечити такі заходи: стабільне бюджетне фінансування галузей оборонного значення на основі прозорого, але ефективного механізму оподаткування; впровадження збалансованої грошово-кредитної політики; дерегуляція бізнесу та створення умов для швидкого відкриття малих підприємств за умови стабільного податкового наповнення бюджетів усіх рівнів. Звільнення від податків має бути виваженим, аби не створювати загрозу фінансовому забезпеченню базових функцій держави. В умовах війни саме відповідальне управління публічними фінансами стає критичним чинником виживання економіки та збереження державності [17].

Правове забезпечення фінансової безпеки України в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки саме ефективна нормативно-правова база є основою для стабільного функціонування фінансової системи в періоди надзвичайних викликів. Аналіз сучасної ситуації свідчить, що правове регулювання здійснюється в умовах високої динамі ки змін, що спричинено необхідністю оперативного реагування на загрози як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Зокрема, у сфері бюджетної політики, банківської системи, оподаткування та функціонування підприємств держава змушена застосовувати тимчасові, часто спрощені правові механізми, які забезпечують мобілізацію ресурсів для потреб оборони та соціальної стабільності. Водночас така правова гнучкість потребує подальшого упорядкування та систематизації, аби запобігти виникненню правових колізій у повоєнний період.

Отже, доцільно визначати наступні особливості правового забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану: 1) оперативність і ситуативність правового регулювання – законодавчі акти ухвалюються у прискореному порядку з метою реагування на нагальні загрози; 2) фокус на оборонне та критичне фінансування – бюджетні кошти централізовано спрямовуються на фінансування Збройних сил України, сектору безпеки, медицини, енергетики та гуманітарних потреб, що змінює звичні пріоритети фінансової політики; 3) спрощення податкового та митного режимів; 4) Національний банк України

отримав законодавче право відступати від класичних інструментів грошово-кредитного регулювання; 5) активне залучення зовнішньої фінансової підтримки, а саме позик, грантів і міжнародної технічної допомоги, що компенсують втрати державного бюджету; 6) призупинення окремих положень бюджетного та податкового законодавства; 7) відсутність єдиного координаційного органу у сфері фінансової безпеки відповідального за моніторинг, оцінку та реагування на загрози фінансовій системі, що ускладнює стратегічне планування.

1.3. Сучасний стан складових фінансової безпеки України в умовах повномасштабної війни

Сучасний стан фінансової безпеки характеризується певним набором показників. Кожен з індикаторів має своє граничне (найменше чи найбільше) значення, яке встановлено залежно від рівня економічного розвитку країни. Відхилення фактичного значення свідчать про необхідність профілактики або усунення причин, що їх зумовлюють.

Індикатори фінансової безпеки відображають специфіку певного рівня управління (громадян, домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, галузі господарського комплексу, регіонів, банківської системи, фондового ринку, держави) або таких її складових, як безпека грошового обігу, інфляційна, валютна, бюджетна, боргова й інвестиційна безпека. Кожна зі складових характеризується певними показниками, які застосовують в оцінці стану безпеки відповідного сектору (рис. 1.1).

Важливим напрямом фінансової безпеки України є банківська система та грошово кредитна безпека, що обумовлено гострою потребою у макрофінансовій стабільності, стабільності грошової одиниці України в умовах воєнного стану. Забезпечення банківської та грошово-кредитної безпеки держави є одним із індикаторів стабільності усієї фінансової системи України, що в умовах воєнного стану стабілізує економіку країни, а в умовах

повоєнного відновлення є індикатором фінансової стійкості держави та забезпечує підвищення рівня її інвестиційної привабливості. Ще однією ланкою фінансової системи України є публічні фінанси, які досить часто ототожнюють з державними фінансами, що ускладнює визначення фінансової безпеки держави.

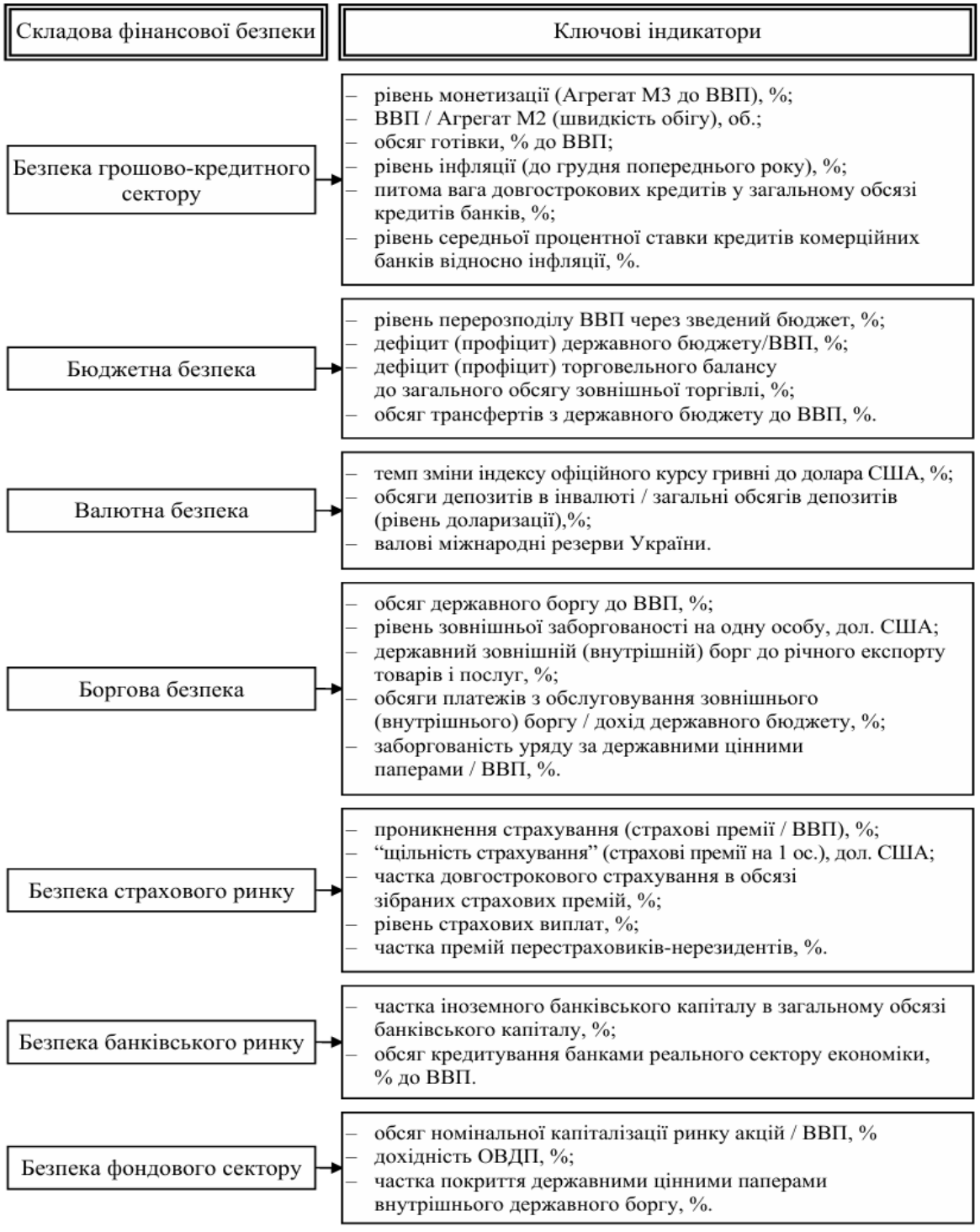

Рис. 1.1. Основні індикатори фінансової безпеки

Виходячи із постулатів фінансової науки у демократичних країнах, публічні фінанси включають в себе державні та місцеві фінанси, які відрізняються між собою як суб'єктами, так об'єктами фінансових відносин, на що робиться наголос в зарубіжних виданнях з публічних фінансів. У них також підкреслюється й той факт, що процес формування публічних фінансів пройшов довгий час, а остаточне розуміння змісту цієї категорії склалося після Другої світової війни у демократичних країнах світу. Складною проблемою є визначення змісту та структури публічних фінансів, оскільки в українській фінансовій науці ще не до кінця виділені як елементи державних, так і елементи місцевих фінансів. Це в значній мірі пов'язано з тим, що до навіть після набуття незалежності Украї ною в 1991 р. державні фінанси певний час розглядалися як синонім публічних фінансів. Але орієнтація нашої країни на вступ до ЄС змінила парадигму розгляду цього питання відповідно до стандартів Європейського Союзу, в якому чітко розмежовуються публічні та державні фінанси. Проведена в Україні в 2015–2020 рр. децентралізація за прикладом країн ЄС ще більше закріпила розуміння того факту, що в структурі публічних фінансів крім державних фінансів треба окремо виділяти місцеві фінанси.

Виходячи з вищесказаного, фінансова безпека України включає в себе такі структурні елементи: безпека фінансового ринку, безпека публічного сектора країни, безпека підприємств, безпека домогосподарств. У свою чергу фінансова безпека публічного сектору включає безпеку державного сектору та безпеку органів місцевого самоврядування. Безпека публічного сектору забезпечується належним рівнем банківської безпеки, бюджетної безпеки, боргової безпеки, податкової безпеки, грошово-кредитної безпеки тощо. Одним із основних чинників фінансової нестабільності зараз стає використання криптовалюти для відмивання «брудних грошей», що не обійшло стороною й Україну. Проблемою є й той факт, що ніхто не знає коли закінчиться війна з росією, що значно ускладнює розробку плану забезпечення

фінансової та банківської безпеки України на перспективу. Ускладнює вирішення цієї проблеми й несвоєчасне надання фінансової та військової допомоги від партнерів, особливо від США. Стан фінансової безпеки країни залежить від впливу на неї багатьох чинників. До них насамперед відносять безпеку інвестицій, фактори міжнародного фінансового ринку, коливання попиту і пропозиції, стан грошово-кредитної системи країни, збалансованість (чи незбалансованість) державного бюджету, дефіцит бюджету, державний борг країни, податкові пільги, податкові недоїмки, рівень корупції в країні, рівень тіньової економіки, розмір виведених капіталів в офшори, а також рівень фінансової освіченості населення, яке виступає одним із основних інвесторів на фінансовому ринку у демократичних країнах.

В цьому випадку треба мати на увазі теорію підштовхування, розроблену лауреатом Нобелівської премії з економіки Р. Талером [18]. Згідно багатьох розробок науковців, що займаються поведінковою економікою, окремі громадяни досить часто на фінансовому ринку ведуть себе нелогічно, що погіршує стан фінансової безпеки в країні. Тому, як вважає Р. Талер, держава та суб'єкти господарства, повинні підштовхувати громадян до ефективних рішень на фінансовому ринку, але при цьому максимально враховувати інтереси цих громадян. Згідно досліджень українських експертів з фінансової безпеки, сьогодні у критичній зоні перебувають наступні індикатори оцінки безпеки: рівень дефіциту бюджету, рівень доларизації економіки, рівень державного боргу, рівень дефіциту Пенсійного фонду, який майже наполовину фінансується з бюджету тощо. Тому державі треба шукати нові підходи до вирішення вказаних проблем.

Згідно досліджень українських експертів з фінансової безпеки, сьогодні у критичній зоні перебувають наступні індикатори оцінки безпеки: рівень дефіциту бюджету, рівень доларизації економіки, рівень державного боргу, рівень дефіциту Пенсійного фонду, який майже наполовину фінансується з бюджету тощо. Тому державі треба шукати нові підходи до вирішення вказаних проблем. Важливим чинником зниження рівня як банківської

безпеки, так і фінансової безпеки України загалом є доларизація грошової сфери нашої країни, що вимагає відповідних заходів протидії. За різними оцінками поза банками у нас перебуває готівки обсягом (у еквіваленті) у кілька десятків млрд. дол. США, що є умовою функціонування і розвитку тіньової економіки. Причому звертає на себе увагу той факт, що щорічно ця сума збільшується. Це свідчить про недовіру фізичних і юридичних осіб до банківської системи країни та про невпевненість власників валюти у стабільності фінансової системи України на перспективу. Виходом з цієї ситуації могло б стати прийняття не щорічних бюджетів, а п'ятирічних бюджетів, які б виступали гарантами незмінності бюджетної політики хоча б в середньостроковій перспективі.

Дестабілізує фінансову систему України і масовий українського капіталу за кордон, що також опосередковано свідчить про недовіру його власників до фінансово-банківської системи нашої країни. За експертними оцінками щорічний експорт капіталу за межі України становить близько 10 млрд. дол. США, а загальна сума вивезеного за роки незалежності капіталу сягнула більше 200 млрд. дол. США. Джерелом такого капіталу переважно є перерозподіл державної власності, не повернення виручки за експортовану продукцію, ухилення від сплати податків, спекулятивні фінансові операції. Тому, з одного боку, треба посилювати відповідальність за приховування доходів за кордоном, а, з другого – створити законодавчі умови для легалізації в Україні вивезеного з неї капіталу некримінального характеру, а також провести податкову амністію.

Так робили і роблять багато країн, що дає певний позитивний результат. Натомість, податкова амністія в Україні майже не дала ніякого результату. Тому, важливо з'ясувати причини цього явища. На наш погляд, податок на амністований капітал повинен був бути значно нижчим, ніж запропонований владою, і знаходитися на рівні 2–5%. При умові інвестуванні цих коштів в довгострокові ОВДП ставка повинна була знаходитися на рівні 2%. Для зменшення обсягів вивезення коштів з України за кордон, насамперед

в офшори, що підриває основи фінансової безпеки держави, у нашій країні слід активніше запроваджувати принципи BEPS, особливо такий принцип, як: прибуток повинен оподатковуватися там, де він створюється. Інакше, як і раніше, кошти українських підприємств будуть масово виводитися насамперед на Кіпр та Нідерланди [19].

Дуже складною проблемою щодо забезпечення фінансової безпеки України є її низька інвестиційна привабливість для зарубіжних інвесторів. На кінець 2019 р. за оцінками між-народних експертів нашу країну відносили до країн з найбільшим ризиком для зарубіжних інвестицій, що вимагає пошуків компромісних варіантів насамперед для вирішення проблеми припинення бойових дій на Донбасі, але з дотриманням національних інтересів України. В 2022–2024 рр. ситуація ще більше погіршилася у зв'язку з війною росії проти України. Тому на часі є запровадження страхування зарубіжних та внутрішніх інвестицій від військових ризиків, залучаючи до цього кошти міжнародних структур.

Фінансова безпека України залежить не тільки зовнішніх чинників, а й від гармонійного взаємоз'вязку складових фінансової системи нашої країни. Розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником фінансової системи, і, відповідно, фактором негативного впливу на фінансову безпеку країни. Дефіцит бюджету веде до зростання державного боргу, а він, відповідно, спричиняє зростання внутрішніх та зовнішніх запозичень, виплата за якими погіршує умови відтворення в країні. Так, тільки в 2019 р. Україна повинна була заплатити за всіма боргами більше 460 млрд грн, тобто більше третини доходів Державного бюджету нашої країни. Тому з усією увагою владі нашої країни треба поставитися до застережень багатьох українських експертів про побудову в Україні боргової піраміди за прикладом Аргентини, що може призвести до дефолту. Тим більше, що за даними Міністерства фінансів, за 2022–2023 рр. Україна отримала 73,57 млрд дол США закордонного фінансування, більшість якого становили кредити, що дозволило перекрити дефіцит бюджету та профінансувати всі

невійськові витрати. За планом на 2024 р. наша країна повинна отримати 37,5 млрд дол, тобто середньомісячна потреба у зовнішньому фінансуванні становить близько 3 млрд дол [20]. Натомість Україна не впевнена в отриманні значної міжнародної допомоги в 2024 р., насамперед від США, що погіршує стан фінансової безпеки нашої країни. Виходом могло б стати посилення боротьби з тіньовою економікою та з ухиленням від оподаткування.

Необхідно також ліквідувати схеми мінімізації податків та виведення ліквідних активів і грошових коштів українських підприємств за межі України. Крім того, необхідно надати Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку повноважень щодо припинення обігу фіктивних цінних паперів та деривативів, скасування реєстрацій їх випуску, перевірки достовірності даних, наданих емітентом, при реєстрації проспекту емісії, а також право проведення додаткової аудиторської перевірки майна емітента, щоб припинити випуск так званих «технічних» акцій. Важливо також легалізувати ринок праці та забезпечити підвищення рівня оплати праці для при-зупинення виїзду українських громадян на заробітки за кордон. Ще до початки війни в 2022 р. парламентський комітет із соціальної політики повідомляв, що 26,5% українських економічно активних громадян отримують тіньові доходи. Різні оцінки експертів вказували, що в тіні можуть перебувати близько 45% зарплати. Причому, мова йде про всі приховані ефекти таких дій: зарплата «в конвертах»; зарплатні ФОПи, коли підприємці оформляють працівників не в штат, а як ФОПів тощо [21].

Відповідно до Національної стратегії доходів України 2024–2030 рр. намічено реформувати спрощену систему оподаткування, скоротивши кількість її груп до двох (об’єднавши другу та колишню третю групу в одну – другу). Крім того, в цій стратегії намічено перейти до прогресивної системи оподаткування доходів громадян, хоча поки в ній не вказані конкретні ставки. На наш погляд, було б доцільним на період війни та відбудови ввести наступні ставки: 10%, 15%, 18%, 20%. Такі ставки обумовлені зростанням бідності в Україні під час війни. Після закінчення війни ставки ПДФО могли

б бути наступними: 15%, 18%, 20%, 22%. Це пов'язано з тим, що лаг між сусідніми ставками не повинен в сучасних умовах перевищувати 2–5%, інакше можна отримати значну тінізацію зарплати. Введення прогресивної системи оподаткування в сучасних умовах відповідає досвіду більшості демократичних країн світу. Крім того, такий захід може дозволити зменшити зростання нерівності в суспільстві, на що вказує відомий французький економіст Т. Пікетті [22, с. 504].

Умовами забезпечення фінансової безпеки України під час війни можуть стати: своєчасне отримання зовнішньої допомоги від партнерів в 2024 р. в розмірі 37 млрд дол; утримання від емісії з боку НБУ; посилення контролю за бюджетною ліквідністю; про-ведення детінізації української економіки; боротьба з неефективним витрачанням бюджетних коштів (насамперед в структурах Міністерства оборони України), що дозволить отримати значні кошти від міжнародних спонсорів для забезпечення фінансової безпеки країни. Зокрема, подолання корупції на мит-ниці може дати додаткові доходи бюджету до 100–120 млрд грн на рік, а наведення ладу на тютюновому ринку може збільшити надходження до бюджету на 20 млрд грн на рік. Ліквідація недоліків на ринках іншої підакцизної продукції дозволить отримати до бюджету ще 10 млрд грн. Подальша легалізація «тіньового підприємництва» дозволить не тільки отри-мати певні додаткові кошти до бюджету, а й виконати умови отримання наступних кредитів від МВФ [23].

Сприятиме підвищенню фінансової безпеки Української держави й розвиток публічно-приватного партнерства, залучаючи до нього не тільки внутрішніх інвесторів, а й зовнішніх. Тим більше, що низка розвинутих країн вже реалізує ряд соціально-економічних проєктів у постраждалих від війни регіонах.

В умовах розвитку штучного інтелекту на особливу увагу заслуговує розробка заходів з фінансової безпеки органів державного та місцевого управління. Періодичні зупинки у роботі Інтернету, платформи «еДія»,

нещодавнє припинення на день роботи «Київстару» тощо говорить про необхідність посилення уваги до розробки заходів із кібербезпеки, зокрема й стосовно захисту фінансової інформації в таких публічних фінансових структурах, як Національний банк України, Державна податкова служба, Державна митна служба, Державна аудиторська служба тощо.

Для забезпечення належного рівня фінансової та банківської безпеки на перспективу владі Україні слід особливу увагу звернути на зміни у функціонуванні світової фінансово-банківської системи на період до 2030 р. Згідно досліджень аудиторської компанії «великої четвірки KPMG» «Майбутнє цифрового банкінгу», вже за 10 років завдяки новітнім технологіям фінансово-банківські установи знатимуть про своїх клієнтів значно більше, ніж зараз. Вони намагатимуться надавати свої послуги максимально враховуючи потреби кожного клієнта. Фінансово-банківські установи будуть збирати все більше даних про життя кожного клієнта та аналізувати їх за допомогою штучного інтелекту (ШІ). Очікується, що споживачі, яким не вистачає часу, знань або компетенцій, будуть передавати банкам все більше повноважень у сфері управління особистими фінансами. Одночасно банки будуть адаптувати свої послуги під споживачів, які прагнуть більшої участі в управлінні власними фінансами.

При цьому банки повинні будуть враховувати чотири аспекти у цій діяльності:

1. Об’єм даних, які будуть генерувати споживачі, буде постійно збільшуватися. Зрозуміло, що це ускладнить здійснення банківського фінансового моніторингу за поведінкою клієнта банку, особливо – нетипового.

2. Широка доступність даних споживачів сприятиме появі нових учасників фінансово-банківських систем, зокрема таких, як Необанки та «хмарні» банківські платформи. Проблемою може стати те, що ці новітні фінансово-банківські структури обов’язково спробують використати злочинні

угруповання подібно до того, як вони зараз використовують різні види криптовалют.

3. Все це вимагатиме від урядів та регуляторних органів розробки абсолютно нових способів виявлення та управління ризиками.

4. Буде використовуватися штучний інтелект, блокчейн, біометрія, 5G, хмарні обчислення, інтернет речей, AR/VR, квантові обчислення. Все це вимагає вже зараз внесення кардинальних змін у підготовку фахівців з фінансової безпеки, які будуть контролювати подібні процеси та не допускати використання інновацій у фінансово-банківській сфері у злочинних цілях.

Отже, напрямками забезпечення фінансової та банківської безпеки на перспективу повинні стати: повернення до середньострокового бюджетного планування на 2025–2025 рр.; посилення фінансового контролю з боку НБУ за банками, особливо в контексті боротьби з відмиванням «брудних грошей» за їх допомогою; проведення валютної лібералізації; підтримка вітчизняних виробників та експортерів шляхом здешевлення кредитів; страхування воєнних ризиків; вдосконалення механізму бронювання тощо.

Для реалізації процесу інтеграції України до Європейського Союзу необхідно розробити сучасний механізм забезпечення фінансової та банківської безпеки нашої країни. При цьому треба враховувати, що фінансова безпека України залежить не тільки зовнішніх чинників, а й від гармонійного взаємоз'вязку складових фінансової системи нашої країни. Розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником фінансової системи, і, відповідно, факто-ром негативного впливу на фінансову безпеку країни. Важливим чинником зниження рівня фінансової безпеки України є доларизація грошової сфери нашої країни, що вимагає відповідних заходів протидії.

Умовами забезпечення фінансової безпеки України під час війни можуть стати: своєчасне отримання зовнішньої допомоги від партнерів в 2024 р. та наступних роках; утримання від емісії з боку НБУ; посилення контролю за бюджетною ліквідністю; проведення детінізації та деофшоризації

української економіки. Напрямками забезпечення фінансової безпеки на перспективу повинні стати: повернення до середньострокового бюджетного планування в наступні роки; проведення ліберальної податкової реформи з одночасним введенням прогресивної системи оподаткування; посилення фінансового контролю з боку НБУ за банками, особливо в контексті боротьби з відмиванням «брудних грошей» за їх допомогою; проведення валютної лібералізації; підтримка вітчизняних виробників та експортерів шляхом здешевлення кредитів; страхування воєнних ризиків; вдосконалення механізму бронювання працівників тощо.

Забезпечення фінансової безпеки країни – одна з найважливіших функцій держави, особливо в умовах війни. Її значення полягає в підтриманні стійкості фінансової системи, захисті національних, передусім фінансових, інтересів задля забезпечення сталого розвитку навіть в умовах дії негативних внутрішніх і зовнішніх чинників впливу.

Висновки до розділу 1

Системний підхід дозволяє розглянути національну безпеку та її забезпечення як систему – цілісність, єдність компонентів, серед яких: мета, завдання, принципи та функції відповідної діяльності; суб'єкти (державні й недержавні) забезпечення національної безпеки, їх повноваження і компетенції, взаємоузгоджена діяльність (взаємодія); об'єкт, на забезпечення безпеки якого, й спрямована система, а саме – національні інтереси й цінності, для охорони від певних загроз і небезпек яких створюються уповноважені на те суб'єкти, а охорона цих об'єктів і становить сутність діяльності із забезпечення національної безпеки; зміст такої діяльності як сукупність правових, організаційно-управлінських, інших заходів, засобів, форм, методів, технологій її здійснення, інструментів і механізмів забезпечення національної безпеки. Системоутворюючою складовою цієї системи є мета її функціонування, в якій мають збалансовано відображатися інтереси особистості, суспільства й держави. Найбільш суттєвою ознакою цієї системи є безпосередньо безпека, а забезпечення безпеки досягається, якщо відповідна система зберігає достатню стійкість (стабільність) під впливом різних чинників (внутрішніх / зовнішніх, об'єктивних / суб'єктивних, конструктивних / деструктивних), підтримуються взаємозв'язки між її компонентами і вона здатна ефективно функціонувати й розвиватися та досягати мети, з якою вона й була створена.

Доцільно визначати наступні особливості правового забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану: 1) оперативність і ситуативність правового регулювання – законодавчі акти ухвалюються у прискореному порядку з метою реагування на нагальні загрози; 2) фокус на оборонне та критичне фінансування – бюджетні кошти централізовано спрямовуються на фінансування Збройних сил України, сектору безпеки, медицини, енергетики та гуманітарних потреб, що змінює звичні пріоритети фінансової політики; 3) спрощення податкового та митного режимів; 4) Національний банк України

отримав законодавче право відступати від класичних інструментів грошово-кредитного регулювання; 5) активне залучення зовнішньої фінансової підтримки, а саме позик, грантів і міжнародної технічної допомоги, що компенсують втрати державного бюджету; 6) призупинення окремих положень бюджетного та податкового законодавства; 7) відсутність єдиного координаційного органу у сфері фінансової безпеки відповідального за моніторинг, оцінку та реагування на загрози фінансовій системі, що ускладнює стратегічне планування.

Напрямками забезпечення фінансової та банківської безпеки на перспективу повинні стати: повернення до середньострокового бюджетного планування на 2025–2025 рр.; посилення фінансового контролю з боку НБУ за банками, особливо в контексті боротьби з відмиванням «брудних грошей» за їх допомогою; проведення валютної лібералізації; підтримка вітчизняних виробників та експортерів шляхом здешевлення кредитів; страхування воєнних ризиків; вдосконалення механізму бронювання тощо.

Для реалізації процесу інтеграції України до Європейського Союзу необхідно розробити сучасний механізм забезпечення фінансової та банківської безпеки нашої країни. При цьому треба враховувати, що фінансова безпека України залежить не тільки зовнішніх чинників, а й від гармонійного взаємоз'вязку складових фінансової системи нашої країни. Розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником фінансової системи, і, відповідно, факто-ром негативного впливу на фінансову безпеку країни. Важливим чинником зниження рівня фінансової безпеки України є доларизація грошової сфери нашої країни, що вимагає відповідних заходів протидії.

Умовами забезпечення фінансової безпеки України під час війни можуть стати: своєчасне отримання зовнішньої допомоги від партнерів в 2024 р. та наступних роках; утримання від емісії з боку НБУ; посилення контролю за бюджетною ліквідністю; проведення детінізації та деофшоризації української економіки. Напрямками забезпечення фінансової безпеки на

перспективу повинні стати: повернення до середньострокового бюджетного планування в наступні роки; проведення ліберальної податкової реформи з одночасним введенням прогресивної системи оподаткування; посилення фінансового контролю з боку НБУ за банками, особливо в контексті боротьби з відмиванням «брудних грошей» за їх допомогою; проведення валютної лібералізації; підтримка вітчизняних виробників та експортерів шляхом здешевлення кредитів; страхування воєнних ризиків; вдосконалення механізму бронювання працівників тощо.

Забезпечення фінансової безпеки країни – одна з найважливіших функцій держави, особливо в умовах війни. Її значення полягає в підтриманні стійкості фінансової системи, захисті національних, передусім фінансових, інтересів задля забезпечення сталого розвитку навіть в умовах дії негативних внутрішніх і зовнішніх чинників впливу.

РОЗДІЛ 2
ДІАГНОСТИКА І РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

2.1. Компаративний аналіз функціональних цілей фінансової безпеки держави в мирний та воєнний часи

Питання фінансової безпеки держави в умовах війни досліджували багато українських учених. Так, В. Білоус і М. Тернущак зосереджувалися на правових аспектах гарантування фінансової безпеки України після закінчення війни [24]. Л. Будник, О. Ронська та Л. Лісецька зробили аналіз викликів, які стоять перед фінансовою системою держави в умовах воєнного стану, а також визначали механізми забезпечення фінансової стабільності через мобілізацію внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів [25]. К. Войтенко та В. Дроботенко розглядали концептуальні підходи до гарантування фінансової безпеки в умовах воєнного стану [26]. З. Гбур і Р. Палагусинець досліджували специфічні особливості фінансової безпеки України у воєнних умовах, зокрема й необхідність реорганізації фінансової політики та мобілізацію фінансових ресурсів для оборонних потреб [27]. О. Гончаренко описувала інституційні деформації фінансової системи України, спричинені воєнними діями [28]. О. Дем’янчук, Ю. Дзюрах і Д. Лещенко проводили оцінювання рівня фінансової безпеки України в контексті сучасних викликів [29]. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень вивчали трансформацію викликів і загроз фінансовій безпеці України в умовах довготривалої війни [30]. М. Крупка, О. Підхомний і Р. Гуменюк обґрунтовували економічний зміст фінансової безпеки держави з акцентом на залучення іноземних інвесторів [31]. Ю. Лупенко та Ю. Радіонов фокусувались на гарантуванні фінансової безпеки на двох етапах: під час війни й у період повоєнного відновлення [32]. У. Макаренко, М. Гоцій і Р. Драла характеризували механізми гарантування фінансової безпеки в умовах

воєнного стану, акцентували увагу на цифровізації фінансових процесів [33]. М. Пасічний окреслював специфіку досягнення фіскальної безпеки держави в період війни й аргументував пріоритетні фінансові заходи для зміцнення фіскальної стійкості [35]. Н. Ситник і Б. Кравченко, О. Сокирко й О. Зубенко описували основні загрози та виклики фінансовій безпеці держави в умовах війни [36; 37]. С. Штанцель висвітлював фінансову безпеку держави як об'єкт публічного управління, приділяв увагу системному підходу до її забезпечення [38]. Варто звернути увагу на те, що зазвичай функціональною ціллю фінансової безпеки держави вважається забезпечення стабільності фінансової системи, стійкого економічного зростання, захищеності фінансових інтересів усіх суб'єктів господарювання та ефективного функціонування фінансових інститутів. Проте, як зазначає М. Пасічний, варто розрізняти пріоритети держави за звичайних і воєнних умов [12], тому вважаємо за необхідне провести порівняння функціональних цілей фінансової безпеки держави за різних обставин (табл. 2.1).

Отже, у звичайний період функціональні цілі фінансової безпеки держави орієнтовані на стабільний розвиток, тоді як у період війни пріоритет зміщується на мобілізацію ресурсів, адаптацію до екстремальних умов та підтримку функціонування економіки в умовах кризи. Для отримання комплексного уявлення про сильні та слабкі сторони, а також для ідентифікації можливостей і загроз, які впливають на фінансову безпеку держави, проводиться SWOT-аналіз. Він є визнаним інструментом розроблення ефективних стратегій зміцнення фінансової стабільності, підвищення стійкості до ризиків, оптимізації управлінських рішень і визначення пріоритетних напрямів політики, особливо в умовах динамічних змін економічного середовища та можливих криз.

SWOT-аналіз проводиться з метою: оцінювання поточного стану фінансової безпеки, що дає змогу розробити реалістичний план дій для підтримки фінансової стабільності; визначення стратегічних пріоритетів, що дозволяє зосередитися на найважливіших напрямах фінансової політики, з

урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників; формування ефективних управлінських рішень, що сприяє мінімізації негативного впливу загроз і максимально можливому використанню наявних можливостей; підвищення стійкості фінансової системи, що уможливлює впровадження превентивних заходів для захисту від потенційних криз і ризиків; планування адаптації до змінних умов, що допомагає ефективно реагувати на нові виклики, беручи до уваги постійні зміни у глобальному економічному середовищі.

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика функціональних цілей фінансової безпеки держави в мирний час та під час війни

Функціональні цілі	У мирний період	У період війни
1. Забезпечення фіскальної стабільності.	Оптимальне співвідношення доходів і видатків бюджету.	Переважна спрямованість бюджету на оборонні та безпекові потреби.
2. Ефективне управління державним боргом.	Контрольоване залучення зовнішніх і внутрішніх державних позик.	Значне зростання державного боргу через необхідність фінансування воєнних дій.
3. Підтримка економічного зростання.	Стабільний розвиток національної економіки через інвестиції та стимулювання попиту.	Фокус на підтримці ключових галузей економіки, зокрема оборонної промисловості.
4. Забезпечення соціального захисту.	Створення умов для стабільного фінансування соціальних програм.	Надання підтримки внутрішньо переміщеним особам, ветеранам і постраждалим від війни.
5. Зміцнення валютно-курсової стабільності.	Забезпечення стабільного курсу національної валюти.	Захист від девальвації валюти через воєнну нестабільність.
6. Протидія тіньовій економіці.	Скорочення частки тіньового сектору через реформи та контроль.	Боротьба з контрабандою, нелегальним обігом товарів і послуг у критичних умовах.
7. Розвиток фінансової інфраструктури.	Інвестування в банківську систему та фінансові сервіси.	Відновлення або захист фінансової інфраструктури, зруйнованої бойовими діями чи кібератаками.
8. Забезпечення міжнародної фінансової співпраці.	Активна співпраця з міжнародними організаціями та донорами.	Максимальне залучення міжнародної допомоги, зокрема і ґрантів, кредитів, воєнної підтримки.
9. Забезпечення інвестиційної привабливості.	Створення сприятливих умов для іноземних і внутрішніх інвестицій.	Залучення інвесторів у критично важливі сектори, незважаючи на високі ризики.
10. Забезпечення фінансової стійкості держави.	Планування резервів для надзвичайних ситуацій.	Мобілізація всіх можливих фінансових ресурсів для підтримки обороноздатності.

У контексті війни та пов’язаних із нею викликів SWOT-аналіз набуває особливого значення, оскільки допомагає зрозуміти, як адаптувати фінансову політику для збереження економічної стабільності та забезпечення стійкості публічних, корпоративних і особистих фінансів (табл. 2. 2). Він є основою для

ухвалення стратегічних рішень щодо управління бюджетом, залучення міжнародної допомоги й адаптації економіки до нових викликів. Такий аналіз також сприяє формуванню політичних і фінансових рішень, які підтримують національні інтереси, дозволяють протидіяти загрозам та використовувати доступні можливості для відновлення та розвитку країни.

Таблиця 2.2

SWOT-аналіз фінансової безпеки України в умовах війни

Сильні сторони (Strengths)	**Слабкі сторони (Weaknesses)**
1. Солідарність суспільства: активна підтримка армії та економіки з боку громадян через волонтерські рухи та благодійність.	1. Залежність від зовнішньої підтримки: значна частина фінансової системи залежить від міжнародних кредитів і ґрантів.
2. Міжнародна підтримка: надання фінансової, технічної та гуманітарної допомоги з боку міжнародних організацій і партнерів.	2. Руйнування інфраструктури: воєнні дії спричиняють втрату ключових економічних об'єктів і логістичних шляхів.
3. Інтеграція з Європейським Союзом: процеси гармонізації з європейськими стандартами відкривають нові можливості для економічного розвитку.	3. Висока інфляція та девальвація: зростання цін і нестабільність національної валюти послаблюють фінансову безпеку.
4. Політична воля до реформ: активна реалізація економічних і фінансових реформ навіть в умовах війни.	4. Корупція: системна проблема, яка ускладнює ефективність використання ресурсів.
5. Геополітичне значення України: розташування країни сприяє увазі світової спільноти до її фінансової стабільності.	5. Недовіра до державних інститутів: низький рівень довіри до органів влади серед населення.
Можливості (Opportunities)	**Загрози (Threats)**
1. Післявоєнне відновлення: залучення іноземних інвестицій для реконструкції економіки та створення нових робочих місць.	1. Тривалість війни: продовження конфлікту може виснажити фінансові ресурси та знизити економічну активність.
2. Міжнародна інтеграція: розширення співпраці з Європейським Союзом і НАТО сприятиме доступу до нових фінансових інструментів.	2. Енергетична криза: руйнування енергетичної інфраструктури впливає на економіку та фінансову безпеку.
3. Цифровізація економіки: використання сучасних технологій для підвищення прозорості й ефективності фінансової системи.	3. Зовнішній вплив: гібридні загрози, зокрема й кібератаки, можуть дестабілізувати фінансову систему.
4. Розвиток громадянського суспільства: зростання активності населення сприяє посиленню контролю над розподілом ресурсів.	4. Зростання боргового навантаження: залучення зовнішніх запозичень може створити додаткові ризики для економіки в майбутньому.
5. Реформи у сфері управління: удосконалення антикорупційних механізмів і децентралізація влади.	5. Політична нестабільність: зовнішні та внутрішні політичні кризи можуть ускладнити управління фінансовими потоками.

SWOT-аналіз фінансової безпеки України в умовах війни демонструє, що країна має значний потенціал для забезпечення фінансової стійкості через підтримку міжнародних партнерів, політичну волю до реформ і громадянську активність. Однак існують серйозні загрози, зокрема тривалість війни,

руйнування інфраструктури та зовнішній вплив. Політологічний підхід до аналізу підкреслює важливість ефективного управління ресурсами, міжнародної співпраці та зміцнення довіри суспільства до державних інститутів як ключових чинників фінансової стабільності.

На основі проведеного SWOT-аналізу фінансової безпеки держави в умовах війни та досліджень науковців, присвячених даній тематиці [26, с. 23–24; 27, с. 37–38; 32, с. 58–61; 36, с. 187–188; 37, с. 45–46], можна визначити такі ключові пріоритети гарантування фінансової безпеки України, орієнтовані на досягнення політичної стійкості та зміцнення національної безпеки:

1. Зміцнення політичного партнерства з міжнародними організаціями, як-от МВФ, Світовий банк, та країнами-союзниками для забезпечення стратегічної фінансової підтримки. Для цього необхідно вести переговори щодо отримання ґрантових коштів, реструктуризації зовнішнього боргу, а також залучення міжнародних експертів для підвищення ефективності управління фінансами.

2. Використання війни як стимулу для поглиблення реформ і модернізації державного управління. Для цього доцільним є створення прозорих механізмів управління публічними фінансами, боротьба з корупцією у фінансовій сфері, удосконалення податкової системи для підвищення мобілізації внутрішніх ресурсів.

3. Формування політико-економічної стратегії, спрямованої на захист фінансових інтересів на міжнародному рівні, зокрема щодо активів, які можуть бути заарештовані чи заблоковані через війну. Для цього варто забезпечити лобіювання в міжнародних судових інстанціях для повернення втрачених активів, забезпечення санкційного тиску на агресора для компенса ції збитків.

4. Зміцнення довіри до банківського сектору як важливого елементу політичної стабільності. Для цього потрібно сформувати надійні гарантії для депозитів, підтримувати ліквідність банківської системи через співпрацю з міжнародними партнерами, посилювати регуляторні заходи.

5. Вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС) як стратегічна мета, що сприяє зміцненню фінансової безпеки через доступ до європейських фінансових інструментів і стандартів. Для цього необхідна гармонізація національного законодавства зі стандартами ЄС, реалізація проєктів у межах європейських програм фінансової підтримки.

6. Підтримка соціальної стабільності як основи для зміцнення довіри до влади й уникнення соціальних протестів, які можуть загрожувати політичному порядку. Для цього треба забезпечити своєчасну виплату пенсій і соціальних допомог, адресну підтримку найбільш уразливих категорій населення та створити робочі місця у ключових секторах економіки.

7. Формування довгострокової фінансової політики, орієнтованої на функціонування в умовах тривалої війни. Для цього варто розробити сценарії економічного виживання, упроваджувати механізми мобілізації ресурсів і зміцнювати інституційну стійкість фінансової системи.

8. Забезпечення ефективної комунікації між владою та суспільством для пояснення ключових фінансових рішень і боротьби з ворожою пропагандою. Для цього потрібна підготовка інформаційних кампаній для формування суспільного розуміння фінансової політики, активне використання медіа для підтримки довіри до урядових дій.

Усі зазначені пріоритети мають реалізовуватися в тісному взаємозв’язку між фінансовою та політичною сферами, адже гарантування фінансової безпеки в умовах війни є не лише економічним завданням, а й важливим елементом державної стратегії збереження суверенітету, стабільності та стійкості політичної системи.

Отже, проведене дослідження дає підстави визначити, що фінансова безпека держави в умовах війни є багатогранним поняттям, яке охоплює здатність фінансової системи забезпечувати ефективне функціонування економіки, соціальну стабільність, виконання державних фінансових зобов’язань та протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам. У воєнний час ключовими елементами фінансової безпеки держави стають захист

фінансових інститутів, ефективне управління дефіцитом бюджету, підтримка національної валюти, залучення зовнішніх ресурсів, а також гарантування прозорості та підзвітності у використанні фінансових ресурсів.

Визначено, що *в мирний час* пріоритетними цілями фінансової безпеки держави є забезпечення економічного зростання, збалансованості бюджетної системи, стабільності грошового обігу та стимулювання інвестиційної активності.

У воєнний час ці цілі трансформуються, акцент зміщується на: забезпечення фінансування обороноздатності країни; підтримку кри тичної інфраструктури; запобігання економічним кризам і фінансовим колапсам; адаптацію фінансової політики до умов надзвичайного стану тощо.

Проведений SWOT-аналіз фінансової безпеки України виявив: сильні сторони (міжнародна підтримка у вигляді фінансової допомоги, висока мобілізаційна здатність населення, потенціал цифровізації фінансових процесів), слабкі сторони (високий рівень корупції, дефі цит бюджету, значний зовнішній борг), можливості (посилення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, реформування фінансової системи, використання цифрових технологій для моніторингу та прозорості), загрози (ескалація бойових дій, економічні санкції проти агресора, ризик фінансової дестабілізації через зростання боргового навантаження).

Обґрунтовано, що в умовах війни ключовими перспективами гарантування фінансової безпеки України є:

1) *політичний складник*: зміцнення інституційної спроможності політичної влади, удосконалення взаємодії між центральними та місцевими органами влади, прозорість і відповідальність в ухваленні рішень;

2) *міжнародний контекст*: активізація дипломатичних зусиль для розширення фінансової підтримки від міжнародних партнерів, укладення нових кредитних угод, залучення ґрантових ресурсів;

3) *у внутрішньому фінансовому управлінні*: фіскальні та банківські реформи з метою підвищення ефективності витрат, стимулювання приватних

інвестицій, а також мінімізація негативного впливу війни на вразливі категорії населення. Загалом дослідження показує необхідність комплексного підходу до гарантування фінансової безпеки України в умовах війни, що базується на поєднанні політичних і економічних складових частин, спрямованих на збереження стійкості держави та досягнення національної безпеки у складних умовах воєнних дій.

2.2. Фактори впливу та вектор управління державними фінансами в контексті безпеки під час повномасштабної війни

Дослідження концептуальних засад державної політики управління фінансами в умовах воєнного стану, узагальнення міжнародного досвіду переведення економік на військові рейки, змістовний аналіз статистичної інформації та фактологічного матеріалу періоду повномасштабної війни в Україні дозволяють сформувати підгрунтя для удосконалення підходів і розробки практичних пропозицій, орієнтованих на покращення результатів управління державними фінансами під час війни.

Особливе значення при цьому мають уроки міжнародного досвіду, здобуті під час збройних конфліктів XX-XXI ст. Зокрема, США під час ІІ світової війни досягли вражаючих результатів у сфері пошуку нових джерел фінансування військових зусиль і мінімізації ризиків нових зобов'язань держави. У США з травня 1941 р. до грудня 1945 р. Казначейством було продано державних цінних паперів на 186 млрд доларів – суму видатків бюджету за 1944 – 1945 роки. Розміщення таких цінних паперів стало ключовим фактором успішного фінансування збройної боротьби. Військові облігації активно рекламувалися в рамках організованих інформаційних кампаній, які апелювали до патріотичних почуттів громадян. У фокусі таких кампаній були не питання дохідності, а моральний обов'язок громадян підтримувати свою державу на зламі історичних подій. З 1942 року ФРС та Федеральне Казначейство США перейшли до політики фіксації відсоткових

ставок, намагаючись зменшити побічні витрати держави на фінансування війни. ФРС лімітувала дохідність казначейських векселів на рівні 0,375%, а 30-річних державних облігацій – на рівні 2,5% річних.

У *США*, поряд з державними позиками, для оплати зрослих воєнних видатків було активізовано і податкові заходи. За ініціативою Президента в жовтні 1942 року Конгрес схвалив податкову реформу з наголосом на підвищенні податків на особисті доходи - «Revenue Act». Ставки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) зросли з 13% на перші 2 тис. доларів річного доходу до 82% на понад 200 тис. доларів доходу. Це зробило податок більш прогресивним, ніж будь-коли в історії. У результаті таких змін федеральні надходження від ПДФО збільшилися з 2,2 млрд дол до 35,1 млрд дол. на рік.

Ізраїль упродовж десятиріч веде збройну боротьбу з ворожим оточенням і має мілітаризовану економіку. Між 1967 і 1972 рр. військові витрати Ізраїлю становили в середньому 20.3% ВВП. Під час арабо-ізраїльської війни 1973 р. вони досягли історичного піку - 31% ВВП. Протягом 2001 – 2011 рр. Ізраїль витрачав на свої збройні сили від 6.5% до 9,6% ВВП, а протягом 2012 – 2024 рр. – від 4,2% до 4,8% ВВП. Ізраїльська оборонна промисловість є однією з найрозвиненіших у світі. Кістяк оборонного комплексу становлять державні компанії, а загалом у його складі – близько 150 компаній. Для збереження конкурентних переваг і постачання до сил Оборони Ізраїлю якісної зброї сфера досліджень, розробок та інновацій є пріоритетною для Уряду та державних компаній. Ізраїль витрачає на науково-дослідні та конструкторські роботи понад 5% ВВП, тоді як США – 3,4%, а Україна – 0,2% ВВП. Досвід Ізраїлю зазвідчує, що у періоди ескалації військового протистояння вклад внутрішніх кредиторів держави та грошової емісії, зазвичай є більш суттєвими, ніж в Україні, а зовнішні донори не завжди відіграють вагому роль. В Ізраїлі під час війни на виснаження (1967 – 1970 рр.) державні видатки на 53% фінансувалися за рахунок внутрішніх доходів, на 20% – за рахунок емісії центрального банку, на 22% – за рахунок зовнішніх позик і грантів, на 5% – за рахунок позик банків та інших внутрішніх секторів.

В *Україні* ж структура джерел фінансування видатків Зведеного бюджету в січні-травні 2025 р. виглядає наступним чином: 67% витрат профінансовано податковими і неподатковими доходами бюджету, 35% – зовнішніми позиками і грантами та -2% – нетто – залученням позик на внутрішньому ринку. В Україні бюджетно-податкова політика воєнного стану забезпечувала мобілізацію і перерозподіл фінансових ресурсів державою на проведення військово-оборонних дій, надання підтримки вразливим верствам населення, утримання ключових сфер життєдіяльності країни. При цьому розміри бюджетних видатків і дефіциту, структура їх покриття та динаміка державного боргу відображали переорієнтацію держави на першочергове фінансування військових потреб, збільшення ролі держави в економічному житті країни та підвищення ролі іноземних офіційних донорів у наповненні бюджету.

Під час війни найбільш значущими фінансово-економічними факторами впливу на показники державних фінансів України стали:

– глибоке падіння реального ВВП (на 28,8% у 2022 р.) і скорочення реальних доходів бюджету в 2022 – 2023 рр., що обумовлювало виникнення нових потреб у залученні позичкових, емісійних і грантових коштів;

– різке зростання державних видатків на оборонно-військові потреби країни, що детермінувало кратне збільшення бюджетного дефіциту і необхідність пошуку джерел його фінансування;

– руйнування агресором житлового фонду, енергетичних об’єктів, соціальної та виробничої інфраструктури, виробничих потужностей, що спонукало державу до введення нових програм допомоги й компенсації понесених втрат, збільшуючи видатки бюджету.

Видатки Зведеного бюджету України в 2022 р. в абсолютному вимірі зросли на 65% і в реальному – на 30,1% відносно 2021 р. Реальна величина видатків бюджету збільшилася в основному за рахунок фінансування оборони та громадського порядку. В 2022 р. номінальна сума цього компоненту зросла у 9 разів, а реальна – в 7 разів. Видатки бюджету на оборону зросли з 2,3% ВВП у 2021 р. до 21,8% у 2022 р., далі до 31,6% у 2023 р. і 30,1% ВВП у 2024

р. У січні – травні 2025 р. фінансування оборони досягло 34.8% ВВП. Номінально сумарні видатки Державного бюджету на сектор безпеки й оборони в 2024 році становили 64,7 млрд дол. США, тоді як аналогічні видатки з бюджету агресора – майже 150 млрд дол.

При включенні військової допомоги західних союзників обсяг сумарного військового бюджету України у 2024 році становив близько 100 млрд дол. США. Однак сумарні видатки державного сектора росії на ведення війни з Україною в 2024 – 2026 рр., за нашими підрахунками, сягають 210 млрд дол. США на рік. До останньої цифри слід додати і вартість боєприпасів, техніки, ін. вилучених росіянами із старих запасів і накопичених ще у часи СРСР та «раннього» Путіна. З урахуванням цього розрив річних військових бюджетів росії та України сягає, щонайменше, двох з половиною разів. Такі співставлення свідчать про вразливість і недостатність фінансово-матеріального забезпечення Сил Оборони України в їх протистоянні із силами держави-агресорки. В Україні під час війни відношення річних доходів Зведеного бюджету до ВВП збільшилося з 30,5% у 2021 р. до 46,8% у 2024 р.

Доходи бюджету без урахування іноземних грантів у січні – травні 2025 р. – 48,7% ВВП – суттєво перевищили рівень 2021 р. (30,5% ВВП) і рівень перших років війни (43,2% і 44,5% ВВП). Оптимістичні показники доходів бюджету пояснюються як високою якістю податкового адміністрування, так і ефектами зміни структури економіки. Україна отримує значну гуманітарну та фінансову допомогу з-за кордону, яка підлягає частковому оподаткуванню. Крім того, під час війни збільшилася частка імпорту у витратах, що підпадає під оподаткування, будучи нейтральним до обсягу ВВП на початкових стадіях. Вагомою складовою доходів держави стали і добровільні пожертви на підтримку ЗСУ й військова допомога від країн-партнерів, що обліковувалися як доходи спецфонду бюджету у частині власних надходжень бюджетних установ. Такі надходження в 2021-му вони становили лише 2% ВВП, а в січні – травні 2025 р. – 12,6% ВВП. У 2025 році доходи Зведеного бюджету без іноземних грантів і власних надходжень бюджетних установ у реальному

вимірі були на 1% більшими, ніж у січні – травні 2021 р., при тому що річний реальний ВВП України в травні 2025 р. був на 22% меншим відносно довоєнного.

У розрізі окремих податків і зборів у січні – травні 2025 р. оптимістичні показники надходжень відносно порівняного періоду 2021 р. демонстрували: податок на прибуток підприємств – приріст реальних надходжень на 23%; податок на доходи фізичних осіб – на 18%; ПДВ з вироблених в Україні товарів – на 11%; акцизний податок на імпортовані товари – на 7%; неподаткові надходження – реальне зростання в 3,5 разу за рахунок доходів від власності і власних надходжень установ.

Розмір річних видатків Зведеного бюджету України відносно ВВП зріс з 33,9% у 2021 р. до 64,6% ВВП у 2024 р. Реальна величина сумарних видатків Зведеного бюджету в січні травні 2025 р. була на 76,4% більшою, ніж у січні-травні 2021 р. Загальне зростання видатків пояснювалося виключно фінансуванням оборони, безпеки, правоохоронної діяльності та житлово-комунального господарства. Тільки ці складові видатків демонстрували додатні темпи реального приросту. У 2022 – 2025 роках за переспрямування бюджетних ресурсів на оборонні та безпекові потреби вимушено скорочувалися видатки бюджету на соціально-економічні програми. Видатки Зведеного бюджету без урахування фінансування безпеки, оборони і право охоронної діяльності зменшилися з 28,4% ВВП у 2021 р. до 22,3% ВВП у січні – травні 2025 р. Соціально-гуманітарна сфера у воєнний час зіткнулася з істотним скороченням фінансування, як у реальному, так і відносному вимірах. Фінансування економічної діяльності держави в січні – травні 2025 р. реально зменшилося на 41% щодо аналогічного періоду 2021 р., фінансування охорони здоров'я – на 35%, освіти – на 37%, духовного і фізичного розвитку – на 36%.

І навіть програми соціального захисту і соціального забезпечення (при активному впровадженні системи захисту ВПО та ветеранів/ інвалідів війни) сумарно зазнали реального падіння на 36%. Від початку повномасштабного вторгнення помітно зменшилися відносні обсяги фінансування освіти та

охорони здоров’я. Зокрема, видатки на освіту зменшилися з 5,7% ВВП у 2021 р. до 4,5% у 2024 р. Основний тягар скорочення бюджетного фінансування освіти припадав на загальну середню освіту (падіння на 0,6 %-х пунктів ВВП відносно 2021 р.) та вищу освіту (на 0,4 %-х пункти ВВП).

Скорочення реальної величини видатків на соціально-гуманітарні та економічні потреби вже викликало і викликатиме низку негативних наслідків: а) підвищення рівня бідності й загострення соціальної напруги в суспільстві, б) посилення моральних і фізичних страждань населення під час війни, наростання соціально-гуманітарних втрат, зменшення доступності медичних і освітніх послуг, в) збереження негативної динаміки міграційних процесів унаслідок заниженої оплати праці, що підриває довгострокові можливості економіки для відновлення.

У той же час зростаючі обсяги бюджетних ресурсів поглинаються управлінськими структурами цивільної сфери. У 2023 р. на фінансування вищих органів державного управління із держбюджету витрачено 38,2 млрд грн, у 2024 р. – 54 млрд, а план на 2025 р. – 61,7 млрд грн. Вражаючими є розриви між середньою зарплатою в економіці України (20,4 тис. грн) і середньою зарплатою в органах держуправління – 58,8 тис. грн у травні 2025 р. Очевидно, що ведення тривалої війни з екзистенційним ворогом потребує максимально можливої мобілізації ресурсів на пріоритетні цілі, досягнення високого ступеня національної єдності та усунення протирічь між різними суспільними верствами. На порядку денному стоїть також завдання перебалансування і збільшення матеріального компонента військово-безпекових програм, фінансованих з держбюджету. У січні – травні 2025 р. фінансування бюджетної програми розвитку, закупівлі, модернізації та ремонту озброєння, військової техніки та обладнання Міністерства оборони становило 512 млрд грн, тоді як у січні – травні 2024 р. – 316 млрд грн. Однак із загального фонду бюджету на дану програму в 2025 р. виділено лише 232 млрд або 45% видатків з урахуванням спецфонду. Такий низький коефіцієнт

забезпечення потреб ЗСУ із загального фонду бюджету зберігається упродовж всього періоду повномасштабної агресії.

Матеріально-технічне забезпечення ЗСУ не є задовільним і не відповідає масштабам збройної боротьби з агресором. І це при тому, що бюджетне фінансування оборонного замовлення в 2024 – 2025 рр. суттєво відстає від виробничих можливостей українських підприємств ОПК. На фронті не вистачає багатьох засобів, призначених для ураження ворога, що є основною причиною втрат особового складу Сил Оборони України і триваючого загарбання агресором українських територій.

Бюджетний простір для фінансування оборонних видатків звужують, серед іншого, непродуктивні витрати державних коштів на виплату завищеної дохідності ОВДП і суттєвих відсотків за депсертифікатами НБУ. Це погіршує результати військово-оборонних дій України, збільшує людські втрати і підриває засади економічної стійкості країни. Крім того, висока вартість позичкових коштів в Україні погіршує боргову стійкість держави. В 2024 р. фінансування загального фонду бюджету за програмою «розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки та обладнання» лише удвічі перевищувало відсоткові виплати за ОВДП. Самі ж відсоткові виплати збільшилися з 1.9% ВВП у 2021 р. до 3,1% ВВП у 2023 р. і у січні – травні 2025 р. Рушійними силами їх зростання стали хронічно висока облікова ставка НБУ та пропонування банкам високодохідних депсертифікатів НБУ.

Зростання бюджетного дефіциту України у період війни, падіння реального ВВП та девальвація обмінного курсу закономірно виливалися у нарощування державного боргу України. Відношення державного і гарантованого боргу до ВВП на початок червня 2025 р. сягнуло 98,1% ВВП. Такий рівень на 27,8 %-х пунктів пункти ВВП перевищив середній показник у країнах з ринками, що формуються, і середніми доходами. Крім того, поточний рівень державного боргу України вже перевищив прийнятий граничний рівень для країн з ринками, що формуються, на рівні 70% ВВП. Зовнішній державний борг України збільшився з 54,5 млрд дол. США в кінці 2021 р. до 134,5 млрд

дол у травні 2025 р. Мобілізація зовнішніх позичкових коштів до бюджету дозволяла покрити критичні потреби країни у драматичний період її існування. Але неминучим її наслідком ставало нарощування боргових зобов'язань.

Зараз в Україні порушуються критерії боргової стійкості за більшістю ключових індикаторів, що свідчить про накопичення високих ризиків платоспроможності держави. Для уникнення боргової кризи на середньо- і довгостроковому часових горизонтах Україна критично потребує збільшення частки грантів у структурі зовнішнього фінансування, щонайменше, до 40 – 50 % і повторної реструктуризації зовнішнього державного боргу України з охопленням боргу офіційним двостороннім кредиторам.

Основними пріоритетами бюджетно-податкової політики (фінансової політики) під час війни мають стати:

– адекватне фінансування урядом державних оборонних закупівель;

– інвестиційна підтримка державних підприємств ОПК і надання стимулів приватним інвесторам;

– першочергове фінансування Урядом будівництва оборонно-фортифікаційних споруд для ефективної протидії окупаційним військам;

– утримання на належному рівні основних видатків соціально-економічного спрямування для збереження соціальної згуртованості та економічної стійкості країни;

– опрацювання питань податкової реформи з націленістю на адекватне забезпечення потреб держави і підвищення рівня самодостатності країни.

Для покращення матеріально-технічного забезпечення ЗСУ і збільшення фінансування державних оборонних замовлень варто застосовувати як податкові важелі та іноземне фінансування виробництва української зброї, так і провести частковий перерозподіл коштів між цивільними та військовими видатками Уряду, а також між поточними та інвестиційними видатками Міністерства оборони та інших силових відомств. Головним напрямом перерозподілу бюджетних коштів має стати зміна структури бюджетного фінансування Сил оборони на користь інвестиційно-речового компоненту.

Віднайти додаткові ресурси на закупівлі та модернізацію озброєння й військової техніки можливо через зменшення частки поточних видатків на утримання ЗСУ при одночасному збільшенні інвестиційних видатків і видатків на їх матеріально-технічне забезпечення. Ще одним шляхом покращення матеріально-фінансового забезпечення ЗСУ є політико дипломатичне врегулювання питання щодо надходження частини міжнародної військової допомоги у грошовій формі з її спрямуванням на закупівлі української зброї та техніки. Це означає максимальне поширення данської моделі фінансування для пом'якшення фінансових обмежень на державні закупівлі зброї та військової техніки. У середньо- і довгостроковій перспективі українська держава потребуватиме більших бюджетних доходів для покриття військових та соціально-економічних потреб країни, тому курс податкових реформ є безальтернативним. Їх цілями мають стати підвищення ефективності та справедливості податкового адміністрування, впровадження нових податків та осучаснення чинних на основі правил ЄС.

Поряд з тимчасовим підвищенням ставки ПДВ до 22%, доцільним виглядає підвищення ставок акцизного збору та модифікація оподаткування вуглецевих викидів, раціоналізація податкових пільг та оподаткування віртуальних активів за правилами ЄС, запровадження прогресивної шкали оподаткування особистих доходів. Реформування потребуватиме і спрощена система оподаткування, наголос якої слід змістити з мінімізації податкових зобов’язань до спрощення процедур їх виконання малим бізнесом.

З метою усунення непродуктивного використання внутрішніх ресурсів на монетарно боргові операції доцільно було б запровадити такі заходи:

а) провести репрофайлинг ОВДП, які знаходяться у портфелі НБУ, подовживши їх строковість до 30 – 40 років і встановивши відсоткові ставки на рівні 2 – 3 % річних;

б) знизити відсоткові ставки за новими розміщеннями ОВДП до рівня, що наближається до прогнозованих темпів інфляції на найближчий рік;

в) суттєво зменшити ступінь жорсткості монетарної політики та відмовитися від практики розміщення Національним банком 3-місячних депсертифікатів.

Віддалення перспектив завершення війни і непередбачувана політика США вимагають прийняття дієвих рішень щодо мобілізації додаткової військової допомоги від ЄС. Це потребує активної дипломатичної роботи українських установ і визначення шляхів інтеграції оборонно-промислового комплексу (ОПК) України в стратегічний план ЄС «ReArm Europe».

Всередині України зміцнення засад військової економіки має спиратися на активізацію державних стимулів для виробників військової продукції з метою посилення національного ОПК. Для адекватної реакції пропозиції на збільшення попиту слід впровадити спеціальний економічний режим для підприємств ОПК. Ключовими елементами цього режиму мають бути ведення реєстру підприємств ОПК, надання податкових стимулів для військових виробництв і розширення доступу підприємствам до кредитного фінансування.

Податкові стимули для підтримки інвестицій в ОПК та активізації військових виробництв можуть мати форму:

а) розширення сфери застосування податкових пільг з ПДВ і ввізного мита при ввезенні комплектуючих для БПЛА до основних видів озброєнь і техніки;

б) звільнення від ПДВ імпорту обладнання, яке використовуватиметься для серійного виробництва продукції військового призначення;

в) надання пільг з податку на землю і податку на нерухоме майно для підприємств-виробників, внесених до Реєстру підприємств ОПК;

г) звільнення від оподаткування на 5 – 7 років прибутку підприємств, від здійснення економічної діяльності з виробництва військової техніки та озброєння для ЗСУ.

Вагомим компонентом спеціального економічного режиму для підприємств ОПК має стати здешевлення кредитного фінансування, що потребує:

а) модифікації дизайну програми «Доступні кредити 5-7-9» для поширення на малі й середні підприємства, що починають серійне виробництво товарів військового призначення;

б) спрощення й пришвидшення механізму отримання державних гарантій за кредитами великим підприємствам;

в) звільнення НБУ від лобістів фінансового сектору і становлення здорової монетарної політики, орієнтованої на потреби відновлення кредитної функції банків.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо доцільним запропонувати систему фінансових заходів для покращення МТЗ Сил оборони України (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Система фінансових заходів для покращення матеріально-технічного забезпечення Сил оборони України

Отже, з метою подолання фундаментальних вад матеріально-фінансового забезпечення військово-оборонної сфери України необхідно

також впроваджувати середньострокові контракти на виробництво зброї в рамках системи стратегічного планування і середньострокового бюджетного планування в державі. Збільшення фінансування матеріального компонента різних військово-оборонних програм може досягатися і через перерозподіл видатків між різними функціями держави та скорочення непріоритетних видатків цивільного характеру. Заходи щодо залучення до бюджету додаткових доходів, з одного боку, та збільшення і реструктуризації видатків, з іншого, повинні посилити обороноздатність держави і нанести ворогу відчутних втрат з наближенням перспектив закінчення війни.

2.3. Міжнародний досвід управління фінансами під час війни: досвід США та Ізраїлю

Під час війни в США видатки військового спрямування збільшилися з 1,4% ВВП у 1940 р. до 37% ВВП у 1945 р. А дефіцит федерального бюджету США підвищився з помірного довоєнного рівня в 3% ВВП до пікового – 27,5% ВВП у 1943 р. При цьому всі інструменти економічної політики держави скеровувалися на мобілізацію та ефективне використання внутрішніх ресурсів з метою здобуття перемоги над ворогом. Г. Халь і Т. Сарджент оцінили частки податкового, боргового та монетарного фінансування приросту державних видатків у воєнній економіці США (в %) [40].

Таким чином, податками було профінансовано близько третини видатків, а грошова емісія покривала 10% видатків. Майже половину фінансових потреб держави було забезпечено випуском державних облігацій. Під час ІІ світової війни державні фінанси США зазнали таких основних трансформацій:

– доходи бюджету поступово збільшувалися, але вони покривали тільки невеликий приріст державних видатків (менше 50% в 1944 – 1945 роках);

– видатки держави досягали гігантських величин (вони збільшилися з 13,6 млрд дол. у 1941 р. до 35,1 млрд у 1942 р. і до 91,2 млрд дол. у 1944 р.);

– після закінчення війни державні видатки підлягали скороченню, але податкові доходи не зменшувалися пропорційно, що дозволяло Уряду мати первинний профіцит бюджету впродовж багатьох років;

– Центральний банк (Федеральна резервна система – ФРС) викупав частину випусків державних цінних паперів і контролював вартість державних запозичень.

	Податки	*Державні облігації*	*Грошова емісія*
I світова війна	20.8	74.6	7.0
II світова війна	30.2	46.0	10.1

Рис. 2.1. Частки податкового, боргового та монетарного фінансування приросту державних видатків у воєнній економіці США [40]

Складовою частиною політики фінансування потреб держави під час війни було утримання на заниженому рівні відсоткових ставок за державними цінними паперами. Для скорочення витрат Уряду на фінансування рекордно високого дефіциту бюджету під час війни ФРС зобов'язалася контролювати ціни і дохідність державних облігацій, забезпечуючи при цьому стабільне функціонування фінансового ринку. В 1939 р. до початку війни ФРС проводила операції відкритого ринку для впливу на дохідність короткострокових цінних паперів держави. Коли ж США офіційно вступили у війну з Німеччиною ФРС дала тверду обіцянку утримувати від падіння ціни довгострокових облігацій. У квітні 1942 року ФРС та Федеральне Казначейство США перейшли до політики фіксації відсоткових ставок, намагаючись зменшити побічні витрати держави на фінансування війни. ФРС лімітувала дохідність казначейських векселів на рівні 0,375%, а 30-річних державних облігацій – на рівні 2,5% річних. Такі ставки підтримувалися готовністю ФРС викупати державні цінні папери за встановленими ставками дохідності. У квітні 1942 р. ФРС оголосила, що вона підтримуватиме своїми діями ставки короткотермінових казначейських зобов'язань на рівні 0,375% річних через операції їх купівлі та

продажу в будь-якій кількості, що буде необхідною для утримання заданого рівня дохідності. Велика частка боргових зобов'язань, випущених у США під низькі ставки, мала термін погашення від 10 до 30 років.

Політика утримання низьких відсоткових ставок за Казначейськими зобов'язаннями і державними облігаціями мала своїм результатом значні суми викупу даних цінних паперів ФРС США і суттєве зростання монетарної бази (попит приватних інвесторів на цінні папери держави не завжди був достатнім). Протягом серпня 1939 – серпня 1948 років монетарна база в США зросла на 149% або в 2,5 рази. Крім того, активний випуск державних боргових зобов'язань під час війни призвів до того, що в кінці 1945 року розмір державного боргу США перевищував 120% ВВП. Унаслідок виконання ФРС США ролі «покупця останньої інстанції» впродовж 1944 – 1948 років ФРС утримувала на балансі від 40 до 89% непогашених Казначейських зобов'язань, тоді як попит приватних інвесторів був зміщений на користь довгострокових облігацій. В цілому під час ІІ світової війни ФРС викупила 7% нових випусків боргових зобов'язань держави. Фіксація відсоткових ставок мала помітний стримуючий вплив на динаміку державного боргу США під час ІІ світової війни і після її завершення.

Хоча відношення державного боргу до ВВП й підвищилося за час війни майже втричі, дослідники встановили, що фактичний рівень боргу в 1951 році був на 20% ВВП меншим від гіпотетичного рівня, який би утворився без лімітування відсоткових ставок за федеральними позиками. У США під час ІІ світової війни військові облігації активно рекламувалися в рамках добре організованих інформаційних кампаній, які апелювали до патріотичних почуттів громадян. У фокусі таких кампаній були не питання дохідності, а моральний обов'язок громадян підтримувати свою державу і надання інвесторам відчуття залученості до військової боротьби США. Історичною подією в цьому контексті стало публічне звернення Президента США Ф. Рузвельта до нації 30 квітня 1941 року із закликом до громадян долучитися до «великого партнерства» з фінансування оборони нації через придбання

оборонних облігацій (ощадних облігацій серії «Е»). Наступного дня Президент публічно придбав першу таку облігацію. В інформаційну кампанію з пропагування військових облігацій активно включилися ключові ЗМІ країни – газети, журнали, радіо, вуличні носії реклами. Вони щоденно надавали свій простір для донесення важливої інформації до потенційних покупців військових облігацій. До 1944 р. ринкова вартість послуг із соціальної реклами військових облігацій оцінювалася в 250 млн. дол. США. Військові облігації та оборонні облігації були по суті звичайними ощадними облігаціями для фізичних осіб. Оборонні облігації серії «Е» мали річну дохідність на рівні 2,9% річних, термін обігу 10 років і розміщувалися за 75% від номіналу.

Згодом інвесторам пропонувалися ощадні облігації серії «F» і «G» з терміном обігу 12 років і річною дохідністю 2.5% і 2.53% річних. Крім ощадних облігацій, Уряд США заохочував і придбання великими індивідуальними та корпоративними інвесторами цінних паперів Казначейства (облігацій, нот, векселів, сертифікатів), які торгувалися на фінансових ринках. У кожному районі Федерального резерву формувалися Комітети фінансування перемоги для допомоги Казначейству з реклами і продажу як військових облігацій, так і ринкових облігацій, які мали назву «позики для перемоги». З травня 1941 р. до грудня 1945 р. Казначейством було продано державних цінних паперів на 186 млрд доларів – суму видатків бюджету за 1944 – 1945 роки. Розміщення таких цінних паперів стало ключовим фактором успішного фінансування збройної боротьби США під час війни.

Не варто залишати поза увагою і той факт, що для оплати зрослих воєнних видатків центральний апарат змушений був різко підвищити податкові ставки. В 1941 році політичні лідери США почали говорити про необхідність якомога ширшого застосування податкових інструментів для мобілізації необхідного обсягу ресурсів і докладання спільних зусиль під час війни всіма членами суспільства. «У часи серйозної загрози нації всі надлишкові доходи мають спрямовуватися на здобуття перемоги у війні, – заявив Президент Ф. Рузвельт Конгресу в 1942 році, – тому жоден громадянин Америки не повинен

мати чистий дохід після сплати податків в сумі понад 25 000 доларів». За ініціативою Президента в жовтні 1942 р. Конгрес прийняв варіант податкової реформи з наголосом на підвищенні податків на особисті доходи.

У ході імплементації цієї реформи різко зросли податкові ставки та зменшилися вилучення з податкової бази для громадян. Ставки податку на доходи фізичних осіб, включаючи спеціальну надбавку, зросли з 13% на перші 2 тис. доларів доходу до 82% на понад 200 тис. доларів річного доходу. Це зробило податок на доходи фізичних осіб більш прогресивним, ніж будь-коли в історії. У рамках нової системи оподаткування кількість платників податків – фізичних осіб – зросла з 3,9 мільйона у 1939 р. до 42,6 мільйона у 1945 р., а федеральні надходження від податку збільшилися з 2,2 млрд доларів до 35,1 млрд доларів на рік.

У 1944 та 1945 роках податки на доходи фізичних осіб становили приблизно 40% федеральних доходів, тоді як податки на прибуток корпорацій забезпечували близько третини надходжень. В цілому у відсотках до ВВП податкові доходи Федерального бюджету помітно зросли і досягли 20% ВВП. А Федеральний дефіцит після збільшення з 6,2 млрд дол. у 1941 р. до 57,4 млрд. доларів у 1943 р., надалі залишався приблизно на рівні 1943 року. Експерти визнають, що ІІ світова війна ввела в дію революційні зміни у федеральних державних фінансах. Розробники політики запустили у дію процес модернізації податкової системи під час війни, адаптувавши її до нових економічних та організаційних умов, зробивши її більш ефективною та об’ємною. Такі зміни генерували значні позитивні ефекти для державних фінансів США і в післявоєнний період.

Ізраїль (1949 – 2024 рр.).

Влада та населення Ізраїлю упродовж десятиріч усвідомлюють, що після кожного раунду військового протистояння матимуть місце нові атаки на їх країну. Ізраїль не може очікувати феномену «підкорення Берліна» – поразки ворога, коли бойові дії припиняються раз і назавжди. Метою будь-якого раунду збройної боротьби для Ізраїлю є його фіналізація в такий спосіб, що

максимально відкладає у часі наступний напад. Визнається, що досягненням, яке продовжить тривалість мирної паузи, є максимально можливе знищення ворожих військових систем; лише в такому разі противнику знадобиться значний час для відновлення військового потенціалу, під час якого Ізраїль матиме змогу жити мирним життям, розвивати економіку та модернізувати Сили оборони. До 1990 р. впродовж десятиріч Ізраїль витрачав на збройні сили 15 – 30% ВВП. Зокрема, між 1967 і 1972 рр. військові витрати Ізраїлю становили в середньому 20.3% ВВП. Під час арабо-ізраїльської війни 1973 р. вони досягли історичного піку – 31% ВВП. Впродовж 2001 – 2011 рр. Ізраїль витрачав на свої збройні сили від 6.5% до 9.6% ВВП. А у період 2012 – 2024 рр. військові витрати Ізраїлю складали 4,2 – 4,8% ВВП. З 1949 по 2022 рік Ізраїль отримав від США понад 158 млрд. доларів військової допомоги. Щорічна допомога США еквівалентна 3% державного бюджету Ізраїлю, 1% ВВП і формує 20% оборонного бюджету. У період з 2009 до 2023 р. Ізраїль отримував у середньому 3 млрд доларів на рік іноземного військового фінансування (FMS) від США.

Уряд Ізраїлю має право витрачати більше чверті FMS на внутрішні закупівлі, що стимулює зміцнення військово-промислової бази Ізраїлю. Ізраїльська оборонна промисловість є однією з найрозвиненіших у світі і може конкурувати в певних нішах світового ринку з найкращими західними компаніями. У період 1950 – 1960 рр. в Ізраїлі засновано 3 великі державні виробничі концерни: 1) Israel Aircraft Industries (IAI); 2) Israel Military Industries (TAAS); 3) Armament Development Authority (RAFAEL). RAFAEL може одночасно проектувати, розробляти та виготовляти широкий спектр високотехнологічних оборонних систем для застосування в повітрі, на землі, на морі та в космосі. Між 1965 і 1977 рр. військова промисловість Ізраїлю зростала з реальним темпом 12 % на рік, вона ж отримувала 50 % загального обсягу промислових інвестицій. У результаті лише за 20 років Ізраїль перетворився з імпортера практично всіх видів військової продукції на експортера.

Сьогодні країна характеризується високим ступенем самозабезпечення у сегменті військових виробництв. У даний час близько 70% військової промислової продукції Ізраїлю експортується. Оскільки внутрішній ринок – доволі вузький, оборонна промисловість намагається виживати та отримувати значні прибутки за рахунок експорту. Зараз оборонна промисловість Ізраїлю включає близько 150 компаній. Кістяк оборонного комплексу становлять державні компанії, які пройшли внутрішню реструктуризацію і використовують стандарти корпоративного управління, розроблені для приватного сектору. Для збереження конкурентних переваг і постачання до сил Оборони Ізраїлю якісної зброї сфера досліджень, розробок та інновацій є пріоритетною для Уряду та державних компаній. Так, Ізраїль витрачає на науково-дослідні та конструкторські роботи понад 5% ВВП, тоді як США – 3,4%, а Україна (в мирний час) – 0,4% ВВП.

З 7 жовтня 2023 р. після нападу ХАМАС Ізраїль розпочав військову операцію «Залізні мечі». За офіційними оцінками, ця війна коштувала економіці Ізраїлю 270 млн дол. США на день. Для підтримки економіки та державних фінансів Центральний банк Ізраїлю в 2023 р. активував низку цільових інструментів політики: програма підтримки державних облігацій через репо трансакції з інституційними установами (викуп держоблігацій під зобов’язання їх зворотного викупу на вторинному ринку, репо трансакції з інвестиційними фондами, пенсійними фондами іншими фінансовими установами); програма підтримки корпоративних облігацій через репо трансакції з інституційними інвесторами (викуп облігацій на вторинному ринку); програма пільгового рефінансування банків та небанківських фінансових установ, які видають обумовлені кредити для МСБ за зниженими процентними ставками. Зокрема, підтримка центральним банком ринку державних облігацій призвела до зниження їх дохідності, що полегшило Уряду нові запозичення. Якщо на початку війни дохідність 5-річних державних облігацій з фіксованою дохідністю на вторинному ринку складала 4,5% річних, то станом на кінець листопада – 4% річних. У цей період дохідність 10-річних

державних облігацій Ізраїлю була нижчою від дохідності облігацій Казначейства США такої ж строковості. Підтримка реальному сектору економіки Ізраїлю в 2023 – 2025 рр. надається і через масштабні бюджетні програми компенсацій бізнесу за втрачені доходи унаслідок військових дій.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження дає підстави визначити, що фінансова безпека держави в умовах війни є багатогранним поняттям, яке охоплює здатність фінансової системи забезпечувати ефективне функціонування економіки, соціальну стабільність, виконання державних фінансових зобов'язань та протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам. У воєнний час ключовими елементами фінансової безпеки держави стають захист фінансових інститутів, ефективне управління дефіцитом бюджету, підтримка національної валюти, залучення зовнішніх ресурсів, а також гарантування прозорості та підзвітності у використанні фінансових ресурсів.

Визначено, що *в мирний час* пріоритетними цілями фінансової безпеки держави є забезпечення економічного зростання, збалансованості бюджетної системи, стабільності грошового обігу та стимулювання інвестиційної активності.

У воєнний час ці цілі трансформуються, акцент зміщується на: забезпечення фінансування обороноздатності країни; підтримку кри тичної інфраструктури; запобігання економічним кризам і фінансовим колапсам; адаптацію фінансової політики до умов надзвичайного стану тощо.

Проведений SWOT-аналіз фінансової безпеки України виявив: сильні сторони (міжнародна підтримка у вигляді фінансової допомоги, висока мобілізаційна здатність населення, потенціал цифровізації фінансових процесів), слабкі сторони (високий рівень корупції, дефі цит бюджету, значний зовнішній борг), можливості (посилення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, реформування фінансової системи, використання цифрових технологій для моніторингу та прозорості), загрози (ескалація бойових дій, економічні санкції проти агресора, ризик фінансової дестабілізації через зростання боргового навантаження).

Обґрунтовано, що в умовах війни ключовими перспективами гарантування фінансової безпеки України є:

1) *політичний складник*: зміцнення інституційної спроможності політичної влади, удосконалення взаємодії між центральними та місцевими органами влади, прозорість і відповідальність в ухваленні рішень;

2) *міжнародний контекст*: активізація дипломатичних зусиль для розширення фінансової підтримки від міжнародних партнерів, укладення нових кредитних угод, залучення ґрантових ресурсів;

3) *у внутрішньому фінансовому управлінні*: фіскальні та банківські реформи з метою підвищення ефективності витрат, стимулювання приватних інвестицій, а також мінімізація негативного впливу війни на вразливі категорії населення. Загалом дослідження показує необхідність комплексного підходу до гарантування фінансової безпеки України в умовах війни, що базується на поєднанні політичних і економічних складових частин, спрямованих на збереження стійкості держави та досягнення національної безпеки у складних умовах воєнних дій.

Основними пріоритетами бюджетно-податкової політики (фінансової політики) під час війни мають стати:

– адекватне фінансування урядом державних оборонних закупівель;

– інвестиційна підтримка державних підприємств ОПК і надання стимулів приватним інвесторам;

– першочергове фінансування Урядом будівництва оборонно-фортифікаційних споруд для ефективної протидії окупаційним військам;

– утримання на належному рівні основних видатків соціально-економічного спрямування для збереження соціальної згуртованості та економічної стійкості країни;

– опрацювання питань податкової реформи з націленістю на адекватне забезпечення потреб держави і підвищення рівня самодостатності країни.

Податкові стимули для підтримки інвестицій в ОПК та активізації військових виробництв можуть мати форму:

а) розширення сфери застосування податкових пільг з ПДВ і ввізного мита при ввезенні комплектуючих для БПЛА до основних видів озброєнь і техніки;

б) звільнення від ПДВ імпорту обладнання, яке використовуватиметься для серійного виробництва продукції військового призначення;

в) надання пільг з податку на землю і податку на нерухоме майно для підприємств-виробників, внесених до Реєстру підприємств ОПК;

г) звільнення від оподаткування на 5 – 7 років прибутку підприємств, від здійснення економічної діяльності з виробництва військової техніки та озброєння для ЗСУ.

Вагомим компонентом спеціального економічного режиму для підприємств ОПК має стати здешевлення кредитного фінансування, що потребує:

а) модифікації дизайну програми «Доступні кредити 5-7-9» для поширення на малі й середні підприємства, що починають серійне виробництво товарів військового призначення;

б) спрощення й пришвидшення механізму отримання державних гарантій за кредитами великим підприємствам;

в) звільнення НБУ від лобістів фінансового сектору і становлення здорової монетарної політики, орієнтованої на потреби відновлення кредитної функції банків.

РОЗДІЛ 3
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Формування нової парадигми міжнародної фінансової підтримки України під час війни

Міжнародна фінансова підтримка відіграє критичну роль у забезпеченні фінансової стійкості України в умовах повномасштабної війни. Така допомога є невід'ємною складовою фінансової безпеки держави, що знаходиться у стані активного збройного конфлікту, і базується на взаємодії міжнародних фінансових інститутів, країн-донорів та національних органів управління. Інноваційним елементом став двосценарний підхід у програмах МВФ, що включає базовий та песимістичний сценарії, відображаючи адаптивність до високої невизначеності. Обидва сценарії передбачають повернення до первинного профіциту бюджету після війни (0,5-1,5% ВВП) для відновлення боргової стійкості. Замість відтермінування реформ до завершення війни, МВФ наполягає на їх поступовому впровадженні, зосереджуючись на мобілізації внутрішніх доходів, у вдосконаленні управління державними фінансами, управлінні фіскальними ризиками та реформуванні пенсійної системи. Як видно з рис. 3.1, стратегія реструктуризації боргу включає послідовні етапи, починаючи від оголошення стратегії та двосторонньої зупинки до 2027 року, через обмежені дискусії з власниками облігацій у 2023 році, до принципової угоди з власниками облігацій після другого обмеженого обговорення та кінцевого терміну остаточної реструктуризації боргу, включаючи двосторонній борг у 2026 – 2027 роках.

Аналіз структури видатків державного бюджету на 2025 рік (рис. 3.2, ліва верхня частина) свідчить про збалансований розподіл: заробітна плата –

25%, товари та послуги – 28%, суспільне – 20%, відсотки – 15%, капітал – 8% та інше – 4%.

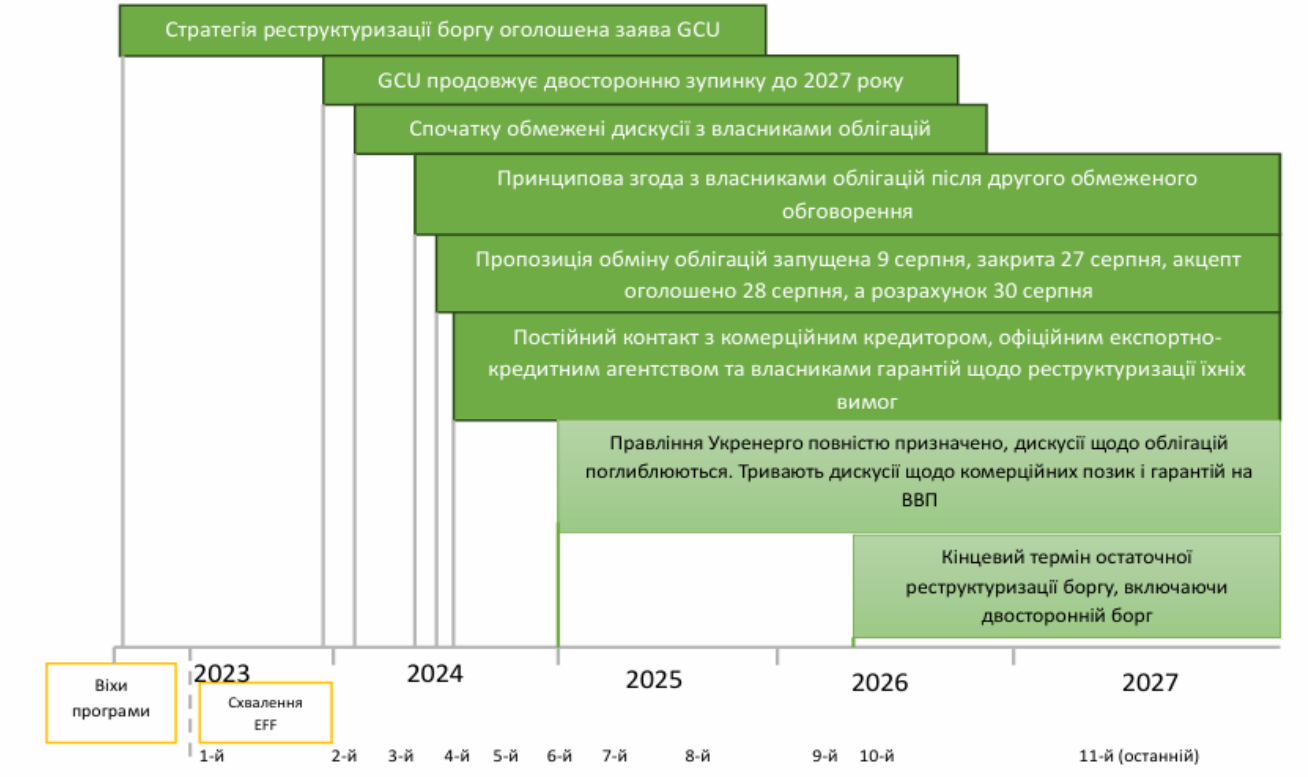

Рис.3.1. Стратегія реструктуризації боргу України

У правій верхній діаграмі продемонстровано порівняння державного фонду оплати праці та соціальних витрат у 2024-2025 роках, де спостерігається деяке зниження як заробітної плати, так і соціальних видатків у 2025 році порівняно з 2024 роком. На рисунку 3.2 також відображено динаміку податкових надходжень з 2021 по 2025 рік. Графік демонструє зростання з 33,3% у 2021 році до 34% у 2022, спад до 32,7% у 2023, суттєве зростання до 35,3% у 2024 році та прогнозоване зростання до 35,6% у 2025 році. Важливо зазначити наявність двох додаткових ліній: «Податкові надходження до вжиття заходів» (33,9% у 2025 році) та «Вплив податкових заходів», що свідчить про планований ефект додаткових податкових реформ.

Як зазначено на нижньому графіку другого зображення, загальний дефіцит бюджету без урахування грантів залишатиметься високим у 2025 році

1,710 млрд грн або 19,7% ВВП. Фінансування цього дефіциту здійснюватиметься переважно через зовнішню донорську підтримку, найбільшим внеском якої є фінансування ERA (32,9 млрд дол). Масштабне зовнішнє фінансування допоможе зменшити тиск на внутрішній ринок, особливо після цьогорічного винятково великого випуску цінних паперів. Координація між МВФ та НБУ демонструє фундаментальну зміну в підходах до монетарної політики. НБУ змушений був підвищити облікову ставку до 13,5% у грудні 2024 року через прискорення інфляції.

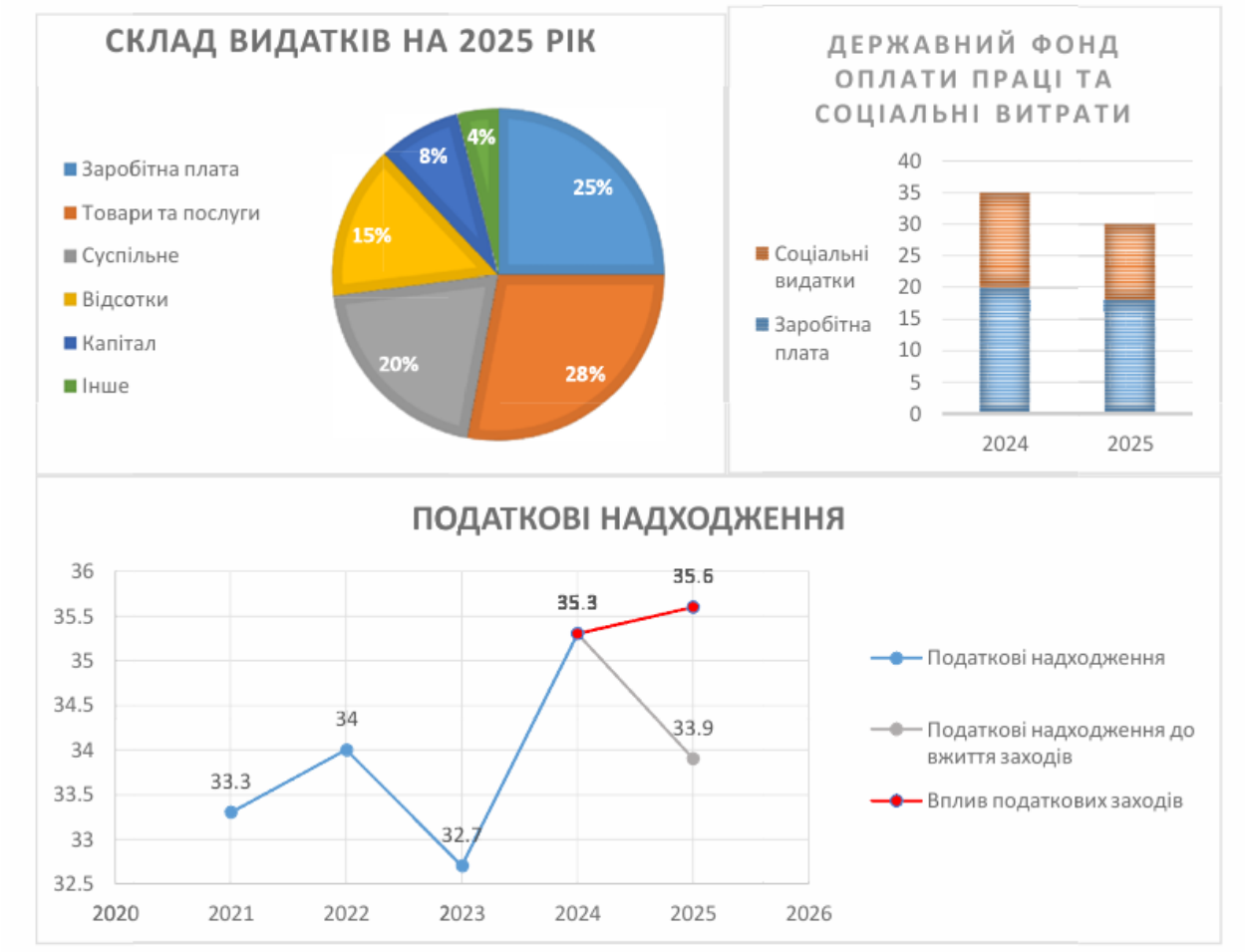

Рис. 3.2. Деталі бюджету України на 2025-й рік [43]

МВФ підтримує перехід до керованої гнучкості обмінного курсу та впровадження «гнучкого інфляційного таргетування» з горизонтом до трьох років для повернення до цільового рівня 5%.

Станом на грудень 2024 року обсяг мобілізованого фінансування для України досяг 57,123 млрд доларів США, з яких виплачено 47,642 млрд (83,4%). Найбільшим проєктом став PEACE (Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління) – 35,566 млрд доларів (62% від загальної суми). Кошти спрямовані на фінансування критичних функцій держави, зокрема соціальну допомогу та пенсії, охорону здоров'я та заробітну плату працівникам державного сектору. Світовий банк розробив багаторівневу систему підтримки, що включає прямі позики через гарантований МАР через програму SPUR (4,8 млрд доларів), двосторонні гарантії та спеціалізовані фонди, такі як URTF (1,921 млрд доларів) та ADVANCE Ukraine (8,5 млрд доларів). Аналіз розподілу фінансової допомоги Світового Банку Україні за секторами економіки (табл. 3.1) показує, що найбільшу частку становить публічне адміністрування (25,1%) та соціальний захист (7,7%), що відображає ключову мету – збереження функціональності держави та захист вразливих верств населення. Енергетика (2,7%), фінансовий сектор (2,0%) та охорона здоров’я (1,9%) також отримують значну підтримку, що підкреслює комплексний підхід до забезпечення економічної стійкості.

Таблиця 3.1

Розподіл фінансової допомоги Світового Банку Україні за секторами економіки (млрд доларів США)

Сектор	Сума (млрд USD)	% від загального
Публічне адміністрування	9,8	25,1%
Соціальний захист	3,02	7,7%
Енергетика	1,07	2,7%
Фінансовий сектор	0,77	2,0%
Охорона здоров’я	0,75	1,9%
Сільське господарство	0,42	1,1%
Промисловість і торгівля	0,37	0,9%
Водопостачання	0,29	0,7%
Освіта	0,2	0,5%
Транспорт	0,05	0,1%

На сектори промисловості і торгівлі спрямовано 0,9% загального фінансування, водопостачання – 0,7%, освіти – 0,5%, та транспорту – 0,1%, що свідчить про необхідність розширення фінансування у цих напрямках для більш збалансованого економічного відновлення.

Світовий банк ефективно координує міжнародну допомогу. США залишаються найбільшим донором (26,7 млрд доларів), значні внески здійснили Японія (1,5 млрд), Велика Британія (понад 2 млрд) та Норвегія (660 млн). Диверсифікація джерел (понад 30 країн-донорів) підтверджує ефективність Банку як платформи консолідації міжнародної підтримки. Аналіз вибірки коштів показує високу ефективність використання позик (понад 88%), але нижчий рівень вибірки грантів (12,49%). Еволюція стратегії Банку відображає перехід від екстреного реагування до середньострокового планування відбудови, що свідчить про адаптивність міжнародних фінансових інституцій до потреб України в умовах тривалого конфлікту. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) кардинально трансформував свою діяльність в Україні після повномасштабного вторгнення росії. Станом на березень 2025 року проєктний портфель ЄІБ у державному секторі України складає 29 проєктів обсягом 5,75 млрд євро, з яких 24 проєкти (4,9 млрд євро) перебувають на стадії реалізації. Всього з 2007 року ЄІБ інвестував в Україну близько 8,47 млрд євро, значну частку після 2022 року.

Як видно з рисунку 3.3, структура фінансування ЄІБ в Україні за секторами демонструє чітку пріоритетизацію транспорту (34,01%), кредитування бізнесу (30,02%) та енергетики (21,29%). Ця структура портфеля ЄІБ демонструє трансформацію пріоритетів від довгострокових інфраструктурних проєктів до підтримки критичної інфраструктури та МСБ. Програми відновлення набули особливого значення, включаючи «Програму з відновлення України» (340 млн євро).

Після початку повномасштабного вторгнення ЄІБ у 2022 році розробив нові механізми фінансування: ініціативу Ukraine Solidarity Urgent Response

(668 млн євро у березні 2022), фонд «ЄС для України» (EU4U) обсягом понад 420 млн євро та програму дорадчої підтримки EU4U Advisory (100 млн євро).

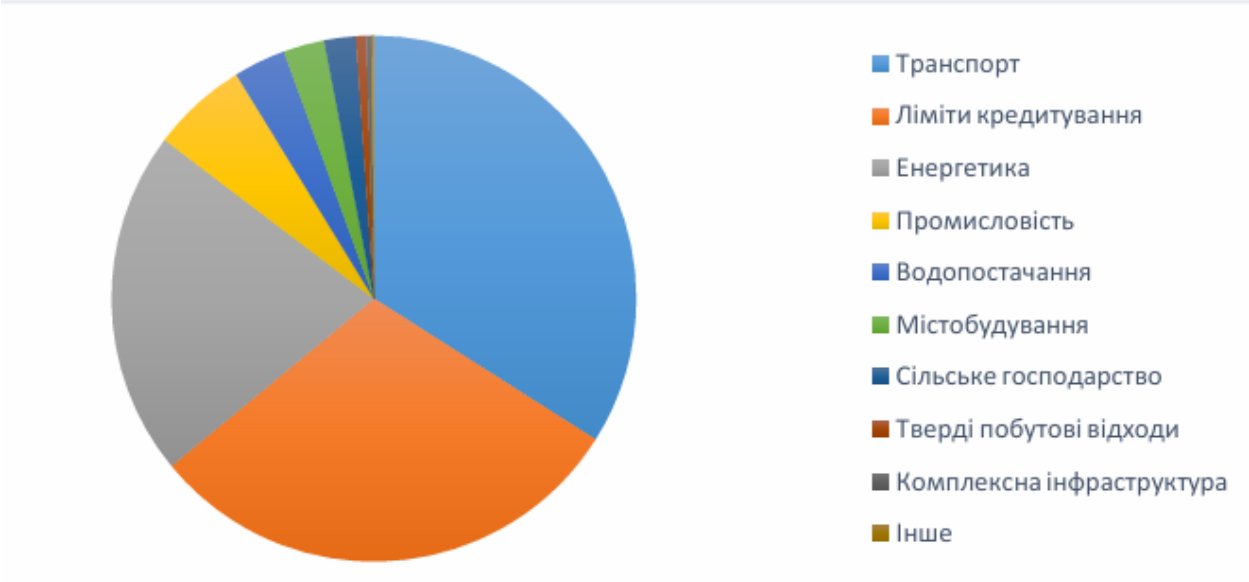

Рис. 3.3. Структура фінансування ЄІБ в Україні за секторами, %

Пріоритети ЄІБ еволюціонували від екстреного реагування до системної відбудови. В інфраструктурному секторі фінансується відновлення муніципальних і соціальних об'єктів. В енергетиці ЄІБ інвестує у модернізацію електромереж через проєкти «Програма підвищення надійності підстанцій» (136 млн євро) та «Реабілітація гідроелектростанцій» (200 млн євро). У транспортному секторі підтримуються проєкти відновлення дорожньої інфраструктури та міського транспорту. Особливе значення має підтримка МСБ через кредитні програми та гарантії, що допомогли зберегти понад 140 000 робочих місць з 2014 року. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), створений у 1991 році, суттєво посилив свою підтримку України після початку повномасштабного російського вторгнення.

Станом на березень 2025 року сукупний обсяг виділеного Україні фінансування від ЄБРР досяг 22,11 млрд євро в рамках 624 проєктів, що робить банк одним з найбільших інституційних інвесторів в країні. На стадії реалізації в державному секторі економіки знаходиться 12 спільних з ЄБРР проєктів

загальним обсягом кредитів 2,395 млрд євро. Обсяг використання коштів за цими проєктами становить 1,058 млрд євро (44,18% від загальної суми позик).

Рисунок 3.4 демонструє динаміку вибірки коштів за проєктами ЄБРР в Україні за 2020-2025 роки. Аналіз цієї динаміки яскраво відображає суттєву трансформацію підходу банку до фінансування України після початку повномасштабної війни. У 2023-2024 роках спостерігається різке збільшення обсягів вибірки коштів (177,35 млн євро та 251,37 млн євро відповідно) порівняно з докризовим періодом 2020-2022 років (35,80-58,07 млн євро щорічно). Особливо значне зростання відбулося у 2024 році, коли обсяг вибірки досяг максимального значення за весь аналізований період. Водночас прогноз на 2025 рік показує різке зниження до 6,59 млн євро, що може свідчити про завершення фази екстреного фінансування та перехід до більш селективного підходу.

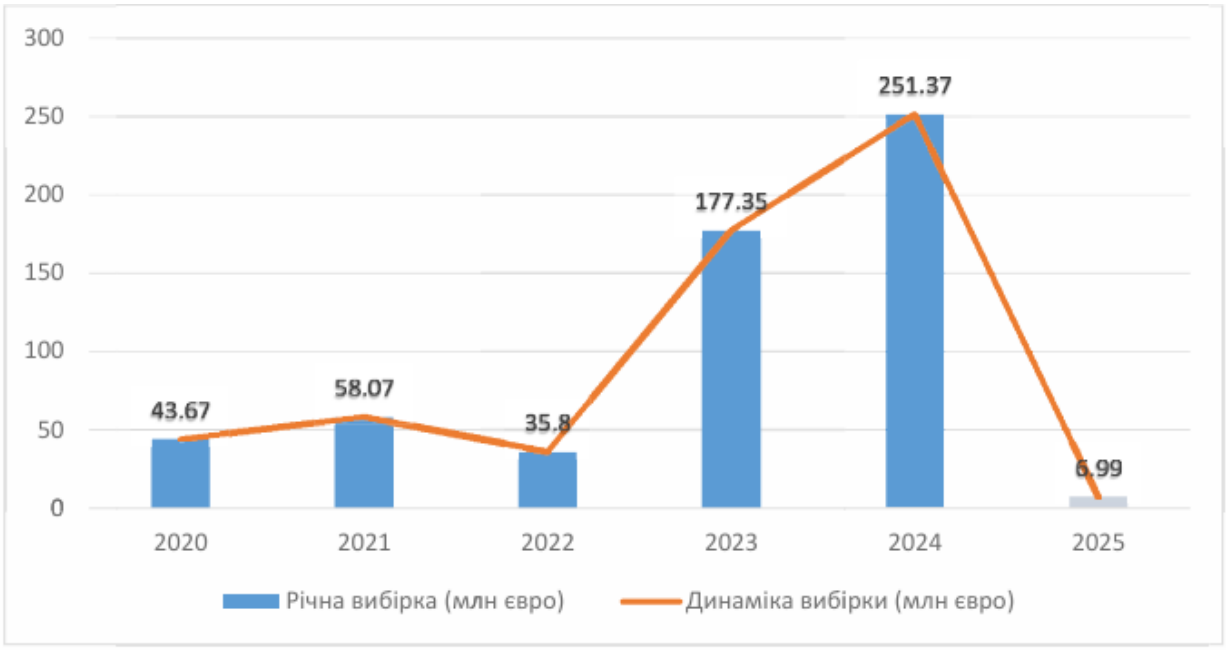

Рис. 3.4. Динаміка вибірки коштів за проєктами ЄБРР в Україні (2020 – 2025 рр.), млн євро

Після початку повномасштабного вторгнення ЄБРР кардинально змінив пріоритети фінансування, зосередившись на проєктах енергетичної безпеки та критичної інфраструктури. Банк розвитку Ради Європи (БРРЕ) також

трансформував свою діяльність в Україні. Станом на березень 2025 року в Україні реалізуються два проєкти БРРЕ загальним обсягом 200 млн євро. Відповідно до своєї соціальної місії, БРРЕ зосередив підтримку України на двох ключових проєктах: «Зміцнення системи охорони здоров'я та збереження життя» (Heal Ukraine) з бюджетом 100 млн євро та «HOME: Компенсація за знищене житло» (100 млн євро) з 100% вибіркою коштів.

Порівняння підтримки України європейськими фінансовими інституціями наведено в таблиці 3.2. За загальним обсягом проєктного портфеля лідирує ЄБРР з 22,11 млрд євро, далі слідує ЄІБ з 5,75 млрд євро, а БРРЕ має найменший портфель – 0,2 млрд євро. За кількістю активних проєктів у державному секторі перше місце посідає ЄІБ (24 проєкти), далі ЄБРР (12 проєктів) і БРРЕ (2 проєкти). Відсоток вибірки коштів найвищий у ЄІБ (63%), далі БРРЕ (58,9%) та ЄБРР (44,18%). За галузевим фокусом ЄІБ зосереджується на транспорті, енергетиці та підтримці МСБ; ЄБРР – на енергетичній безпеці та критичній інфраструктурі; БРРЕ – на соціальних проєктах та охороні здоров'я.

Таблиця 3.2

Порівняння підтримки України європейськими фінансовими інституціями

Показник	ЄІБ	ЄБРР	БРРЄ
Загальний обсяг проєктного портфеля	5,75 млрд євро	22,11 млрд євро	0,2 млрд євро
Кількість активних проєктів у державному секторі	24	12	2
Відсоток вибірки коштів за активними проєктами	63%	44,18%	58,9%
Ключовий фокус	Транспорт, енергетика, підтримка МСБ	Енергетична безпека, критична інфраструктура	Соціальні проєкти, охорона здоров'я, житло
Інноваційні механізми після 2022 року	Фонд ЄС для України, Ukraine Solidarity	Проєкти швидкого реагування	Програми прямої компенсації

Аналіз діяльності трьох ключових європейських фінансових інституцій (ЄІБ, ЄБРР і БРРЕ) продемонстрував спільні риси трансформації їхньої ролі, а також певні відмінності у підходах до підтримки України. Всі три інституції значно збільшили фінансову підтримку України після початку повномасштабного вторгнення. Вони запровадили спеціальні механізми швидкого фінансування та адаптували свої процедури до умов воєнного часу. Незважаючи на спільну спрямованість підтримки, кожна інституція демонструє власну спеціалізацію. ЄІБ зосереджується на ширшому портфелі проєктів, охоплюючи транспорт, енергетику та підтримку малого та середнього бізнесу. ЄБРР має більш фокусований портфель із пріоритетом на енергетичній безпеці та критичній інфраструктурі. БРРЕ зосереджується виключно на соціальних проєктах. Важливим аспектом трансформації є тісний зв'язок фінансової підтримки з процесом європейської інтеграції України. Європейські фінансові інституції не лише допомагають відновити пошкоджену війною інфраструктуру, але й сприяють впровадженню стандартів ЄС. Ця еволюція парадигми підтримки створює нову модель співпраці міжнародних фінансових інституцій з країнами, що зазнали військової агресії, демонструючи можливість поєднання екстреного реагування з довгостроковими цілями розвитку [43].

Отже, досвід взаємодії України з глобальними фінансовими організаціями формує нову парадигму міжнародної фінансової підтримки, що поєднує екстрене реагування з довгостроковими цілями відбудови та реформ. Ця модель закладає фундамент для майбутніх ситуацій кризового реагування у глобальному масштабі, демонструючи можливість адаптації традиційних фінансових інституцій до безпрецедентних викликів воєнного часу. Водночас трансформація діяльності міжнародних фінансових організацій відображає їхню здатність до інституційної еволюції та переосмислення власних мандатів заради підтримки країни, що протистоїть агресії, забезпечуючи не лише фінансову стабільність, а й підтримку суверенітету та демократичних цінностей.

3.2. Цифрова трансформація територіальних громад як запорука фінансової безпеки під час війни та повоєнного відновлення

Цифрова трансформація (ЦТ) є важливим процесом, що відбувається у всьому світі, охоплюючи всі сфери суспільного життя. В Україні, особливо в умовах повномасштабної війни, значення цифрової трансформації тільки посилюється, оскільки впровадження сучасних технологій сприяє не лише покращенню добробуту населення, а й зміцненню обороноздатності країни, ефективності державного управління, швидкому реагуванню на кризові ситуації та інтеграції в європейський цифровий простір. Розвиток цифрових технологій відкрив безліч можливостей для оптимізації фінансових процесів у територіальних громадах. Зокрема, цифрові технології сприяють автоматизації бюджетного процесу, підвищенню прозорості витрат, розширенню можливостей громадянського контролю та оптимізації ресурсів.

В умовах децентралізації посилюється увага до процесів цифрової трансформації саме на базовому рівні органів місцевого самоврядування, які виконують власні та делеговані повноваження. Ефективне використання фінансових ресурсів є основою стабільного розвитку громади, адже від цього залежить фінансування інфраструктурних проєктів, соціальних програм та адміністративних послуг. Крім того, громади є меншими за розміром, можуть швидше реалізовувати цифрові ініціативи, ефективніше розподіляти ресурси та адаптувати сучасні технології під локальні потреби. У цьому контексті важливо розглянути сутність управління фінансами територіальних громад, його основні функції та вплив цифрових технологій на управління фінансами.

Цифрова трансформація фінансів територіальних громад – це послідовний, багатоаспектний, динамічний процес зміни системи управління фінансами територіальної громади шляхом впровадження на інноваційній основі цифрових технологій в усіх сферах соціально економічного життя з метою забезпечення сталого, збалансованого, конкурентоспроможного та безпечного розвитку громад, підвищення добробуту мешканців та якості їх

життя [45]. Для реалізації цифрової трансформації територіальних громад необхідне належне фінансування. Впровадження цифрових рішень вимагає значних ресурсів, в першу чергу для розвитку інфраструктури, забезпечення кібербезпеки та навчання персоналу. Аби ефективно реалізовувати цифрові ініціативи в територіальних громадах та забезпечувати їхню сталу роботу, необхідно застосувати комплексний підхід до залучення фінансів. Можливі джерела фінансування розглянуті на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Джерела фінансування цифрових проєктів у територіальних громадах

Окрім бюджетних коштів, важливим інструментом фінансування цифрової трансформації територіальних громад є інфраструктурні фонди та міжнародні програми фінансування. З огляду на обмеженість державного фінансування, важливу роль у цифровій трансформації громад відіграють міжнародні програми, гранти та кредити. Такі організації, як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), USAID та інші, надають фінансову підтримку для розвитку цифрової інфраструктури та модернізації управлінських процесів.

Ефективна підтримка міжнародних партнерів є ключовим фактором у впровадженні сучасних цифрових рішень в управлінні фінансами на місцевому рівні. Такі програми, як «U-LEAD з Європою», LOGICA, EGAP та інші, надають громадам не лише фінансові ресурси, а й технічну підтримку та можливості для обміну досвідом. Ці ініціативи сприяють підвищенню прозорості та ефективності управління публічними фінансами, тим самим сприяючи розвитку місцевої економіки та зміцненню демократичних процесів на місцевому рівні. Застосування сучасних технологій сприятиме оптимізації фінансових операцій, зниженню корупційних ризиків та забезпеченню сталого розвитку громад. У цьому контексті необхідним є всебічний аналіз підходів та інструментів, що застосовуються в процесі трансформації, з урахуванням як вітчизняного, так і міжнародного досвіду. Напрями цифрової трансформації фінансів – це ключові сфери та стратегічні вектори модернізації фінансових процесів територіальних громад за допомогою цифрових технологій.

Цифрова трансформація фінансів територіальних громад охоплює кілька ключових напрямків: автоматизацію бюджетних процесів, прозорість, e-Government, електронні платежі та цифрове податкове адміністрування. Це свідчить про комплексний підхід до діджиталізації та її інтеграцію в різні сфери фінансового управління. Впровадження ключових технологій сприяє підвищенню ефективності фінансових процесів. Автоматизація бюджетного процесу (LOGICA) зменшує людський фактор впливу, прискорює розподіл ресурсів та підвищує точність фінансового планування. Впровадження відкритих даних та цифрових реєстрів (Prozorro) сприяє прозорості фінансових потоків, зменшенню корупції та підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Використання цифрових фінансових послуг і платежів (Дія, Portmone) спрощує доступ громадян до адміністративних послуг і водночас зміцнює фінансову дисципліну. Реалізація цих напрямків цифровізації відповідає міжнародним стандартам і національним стратегіям, зокрема Концепції розвитку цифрової економіки України [46], Цілям сталого

розвитку ООН [47] та Стратегії цифрової трансформації на 2021 – 2025 роки [48].

Таблиця 3.3

Основні напрямки, ключові технології та приклади реалізації цифрової трансформації фінансів територіальних громад

Напрямок	Ключові технології	Приклади реалізації
Автоматизація бюджетного процесу	Впровадження електронних бюджетних платформ та інтегрованих фінансових систем для управління доходами та видатками.	LOGICA, інформаційно-аналітична система, яка автоматизує управління місцевими бюджетами.
Прозорість та електронний контроль фінансових потоків	Запровадження відкритих даних у поєднанні з цифровими реєстрами, проведення електронних аукціонів для закупівель та управління муніципальним майном.	Prozorro, система, що забезпечує відкритість державних закупівель.
e-Government та цифрові фінансові послуги	Надання онлайн-доступу до адміністративних послуг (сплата податків, комунальних платежів), використання мобільних застосунків для фінансової взаємодії.	Дія, портал, який дозволяє сплачувати податки, отримувати фінансову допомогу.
Впровадження цифрових платежів та електронної ідентифікації	Підключення громад до національних цифрових платіжних систем, використання технологій BankID, MobileID для авторизації у фінансових сервісах.	Платіжні сервіси для громадян, такі як Portmone, інтегровані у міські платформи.
Цифровізація податкового адміністрування та фінансового моніторингу	Створення та розвиток цифрових сервісів для адміністрування місцевих податків, платформ для прогнозування податкових надходжень.	Електронний кабінет платника податків, який спрощує подання звітності та контроль платежів.

Але для ефективної реалізації цифрової трансформації фінансів територіальних громад важливо визначити не лише ключові напрямки і технології, а й конкретні інструменти, що забезпечують їхню практичну реалізацію. Інструменти цифрової трансформації – це технології, платформи та сервіси, що використовуються для впровадження цифрових рішень у сферу фінансів територіальних громад. Серед основних інструментів ЦТ: електронні системи управління, блокчейн-технології, цифрові платформи відкритих даних, штучний інтелект та аналітичні системи, електронні платіжні сервіси

та мобільні додатки, хмарні технології та цифрові платформи управління публічними фінансами.

Використання цифрових систем управління фінансами підвищує операційну ефективність і полегшує моніторинг фінансових операцій, знижуючи тим самим ризик корупції. Технології блокчейн можна використовувати для захисту фінансових операцій і забезпечення їхньої прозорості. Це має особливе значення для закупівель та управління фінансовими ресурсами. Цифрові платформи забезпечують громадянам рівень довіри до уряду, фінансового та державного управління, а також можливість контролювати державні фінанси. І навпаки, потенціал штучного інтелекту та аналітичних систем може розширити можливості фінансового планування. Це дає змогу виявляти аномалії у витратах і конфігурації фінансових інструментів, що, своєю чергою, сприяє впровадженню ефективних управлінських рішень. Запровадження електронних платіжних сервісів та мобільних додатків значно спрощує процеси здійснення фінансових операцій, підвищує доступність державних послуг і сприяє зменшенню витрат на обслуговування грошового потоку. Хмарні технології та цифрові платформи управління публічними фінансами дозволяють оптимізувати витрати на утримання ІТ інфраструктури, забезпечують доступ до фінансових даних у режимі реального часу та підвищують ефективність прийняття управлінських рішень. Попри очевидні переваги, впровадження цифрових інструментів стикається з низкою викликів. Основними з них є висока вартість технологічного забезпечення, необхідність навчання персоналу та адаптації до нових цифрових рішень. Важливим бар'єром також є недостатнє нормативно правове регулювання деяких інноваційних технологій, зокрема блокчейну та штучного інтелекту, що ускладнює їх широке застосування. Додатково, кібербезпека залишається критичним питанням, адже зростає ризик витоку або несанкціонованого доступу до конфіденційних фінансових даних.

На сучасному етапі розвитку подій важливим є формування нормативно-правової бази регулювання цифрової трансформації на рівні територіальних громад (рис. 3.5) [49].

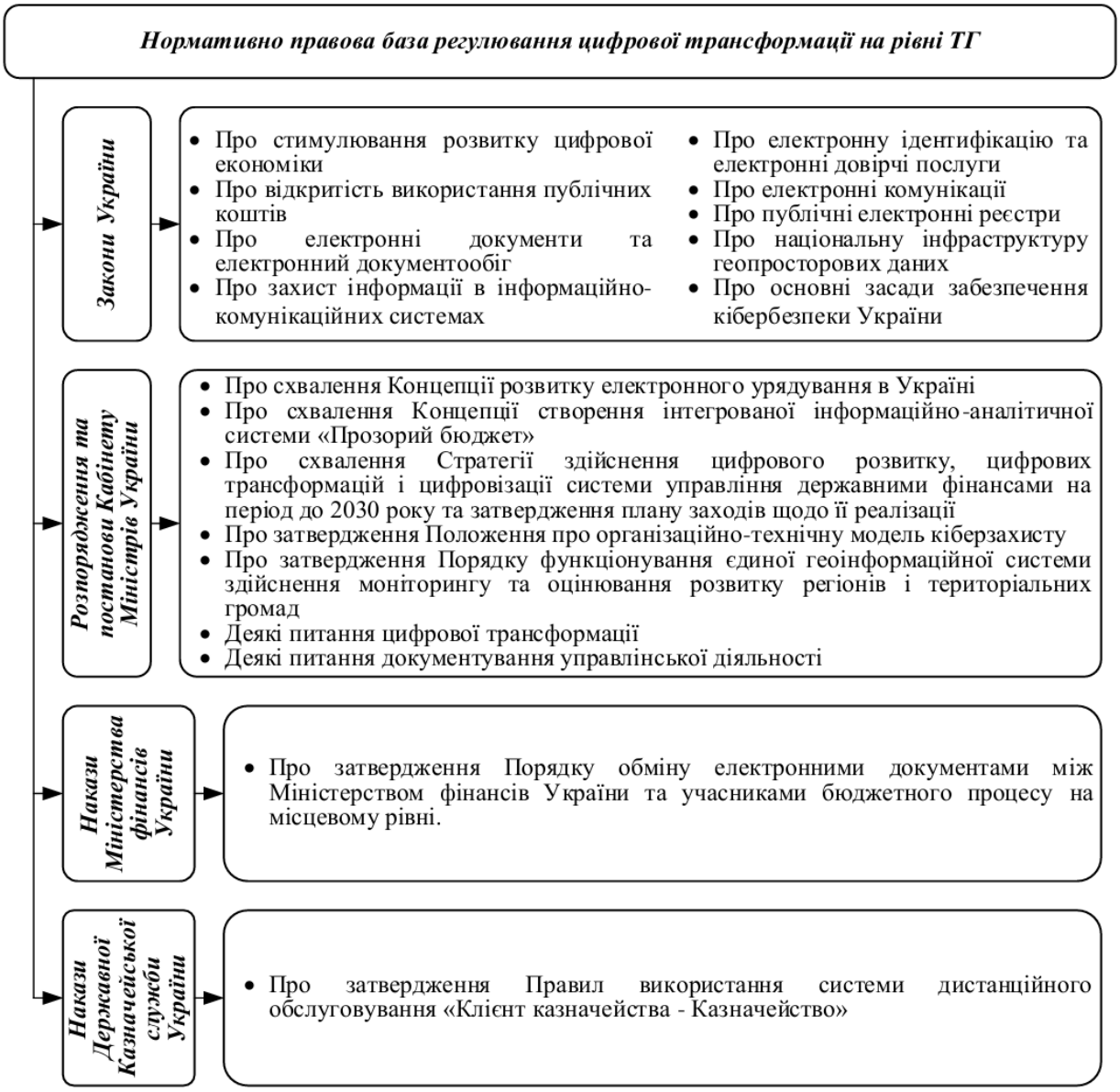

Рис. 3.6. Нормативно правова база регулювання цифрової трансформації на рівні ТГ

Завдяки використанню зазначених цифрових технологій і інструментів відбувається інформаційна взаємодія органів місцевого самоврядування, мі сцевих фінансових органів з Міністерством фінансів України, Міністерст вом розвитку громад і територій України, Міністерством цифрової трансфо рмації, Міністерством інфраструктури, Міністерством соціальної політики,

Державною Казначейською службою, Державною податковою службою Ук раїни та іншими структурами, а також інтеграція вебсайтів і онлайн-плат форм ТГ з державними електронними системами, реєстрами, застосунками.

Архітектоніка фінансової безпеки територіа льних громад України в умовах цифрової трансформації включає в себе різні аспекти: від ефективного управління місцевими фінансовими ресурсами, бюджетами, місцевим боргом та його обслуговуванням до пошуку інвесто рів, готових вкладати гроші у відновлення і розвиток громад, вирішення про блем соціального захисту місцевих мешканців та внутрішньо переміщених осіб, які проживають на території громади, захисту даних про фінансове ста новище громад у цифровому середовищі тощо. Незважаючи на широкий пе релік цифрових інструментів на рівні ТГ, неохопленими цифровізацією за лишаються напрями, які стосуються випуску й обслуговування облігацій місцевої позики, забезпечення цифрової безпеки громад та органів місце вого самоврядування. Дослідження перспектив цифровізації зазначених на прямів з виявленням їх впливу на фінансову безпеку ТГ стануть темою по дальших наукових розвідок [49].

Отже, ефективна цифрова трансформація фінансів територіальних громад потребує комплексного підходу, що включає фінансову підтримку, розвиток нормативної бази, навчання персоналу та забезпечення високого рівня кібербезпеки. Впровадження цифрових рішень – від автоматизації бюджетного процесу до використання інноваційних технологій, як-от блокчейн і штучний інтелект – сприяє підвищенню прозорості, ефективності та громадського контролю. Ключовим фактором успіху є належне фінансування, яке має надходити як із бюджетних джерел, так і від міжнародних програм та приватного сектора. Водночас ефективна цифровізація потребує комплексного підходу, що включає підвищення цифрової грамотності, нормативне забезпечення та кібербезпеку. У сукупності цифровізація управління фінансами громад – запорука фінансової безпеки як під час війни, так і у період повоєнного відновлення.

3.3. Заходи з нейтралізації викликів та загроз фінансовій безпеці України в напрямку підвищення її рівня

Суть фінансової безпеки полягає в захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченні певного рівня фінансової незалежності, стабільності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть призвести до дестабілізації. Важливою характеристикою фінансової безпеки є її здатність забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та стабільний ріст економіки. Фінансова безпека держави – це комплексний стан і система заходів, спрямованих на забезпечення стійкості та надійності фінансової системи країни, її здатності ефективно управляти фінансовими ресурсами та витратами, а також відстоювати власні фінансові інтереси в умовах швидкозмінного економічного середовища та різного виду загроз.

Взаємозв’язок різних напрямів безпеки держави та її фінансової складової досить простий: недостатність фінансових ресурсів може призвести недофінансування ключових заходів [50].

Основними загрозами фінансовій безпеці держави є найчутливіші до руйнівних наслідків війни: боргове навантаження на державний бюджет, цінові диспропорції, обмеженість переліку боргових інструментів, забезпеченість міжнародними резервами, залежність від іноземного капіталу, рівень кредитоспроможності підприємств та ризикова кредитна політика, зменшення трудового потенціалу, фізична чи/або фінансова нестача найбільш важливих ресурсів та матеріально-технічного забезпечення, унеможливлення здійснення економічної діяльності на значних територіях, небезпеки та невизначеності у функціонуванні логістичних маршрутів, різного потенціалу диверсифікації виробничих та господарських процесів унаслідок географії ведення бойових дій тощо [51]. Такі явища виникають внаслідок воєнних дій і призводять до серйозних викликів для фінансової безпеки країни (рис. 3.7).

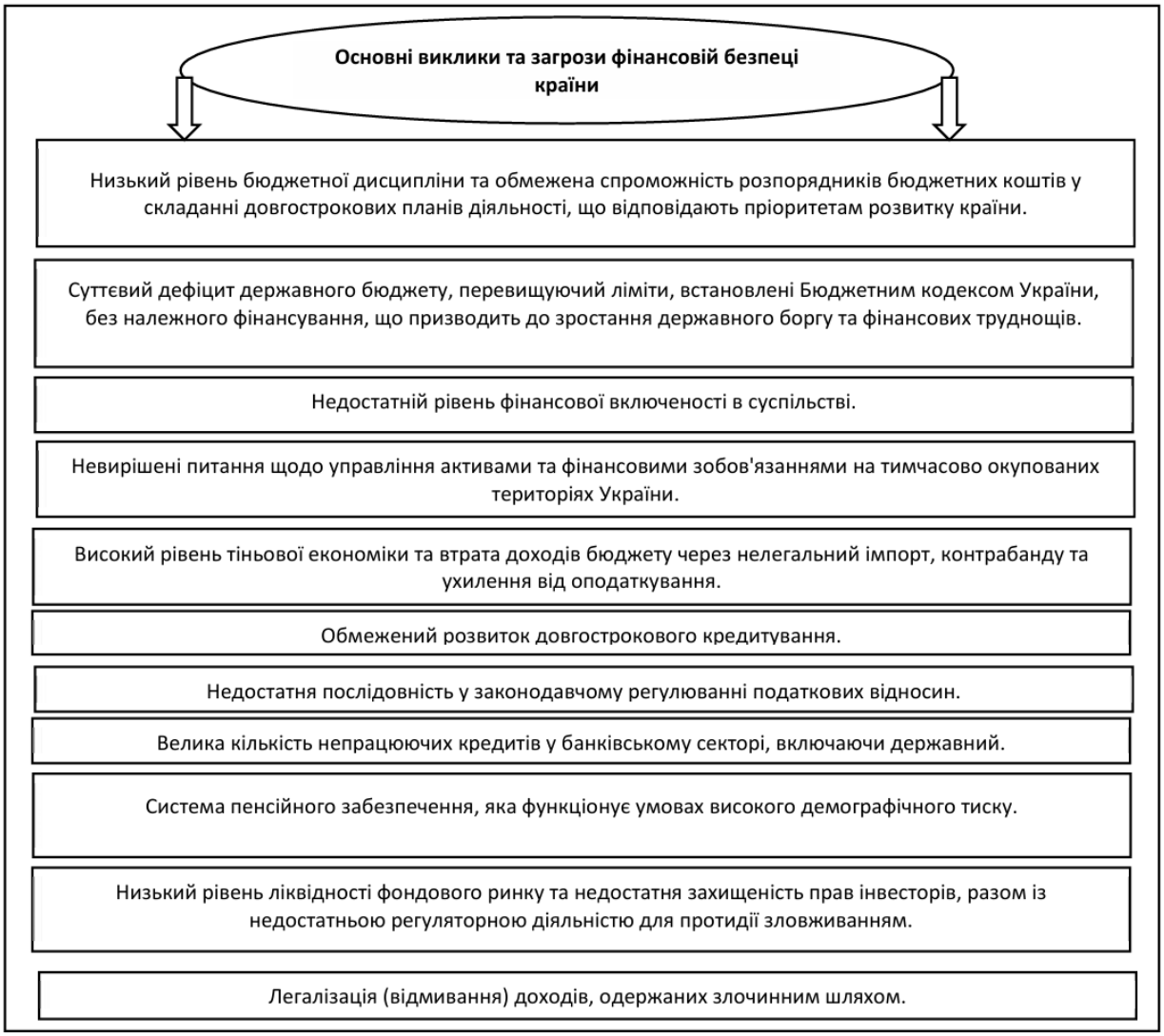

Рис. 3.7. Основні виклики та загрози у сфері фінансової безпеки України в умовах війни

Дослідження у галузі забезпечення фінансової безпеки свідчать про критично низькі значення протягом останнього десятиліття. Погіршення показників спостерігається у всіх структурних компонентах, що викликано критичним рівнем зростання навантаження на бюджетну систему національного, регіонального та місцевого рівнів, посиленням інфляційних чинників, деградацією національної валюти, різким зростанням державного боргу та обмеженим джерелам його фінансуванням, а також неефективністю банківської, страхової та податкової систем. довгострокового інвестиційного кредитування економіки та фондового ринку. Наявність структурних проблем

у фінансовій системі призвела до неспроможності відповідати викликам збройної агресії рф та тимчасової окупації частини території України, що спричинило кризовий стан на декілька років [52].

Проте, НБУ вдалось забезпечила достатній рівень фінансової безпеки для виконання своїх функцій належним чином та забезпечити стабільність фінансової системи в кризових умовах війни. Основними показниками рівня фінансової безпеки держави є внутрішній валовий продукт, обсяг державного боргу, бюджетний дефіцит та міжнародні валютні резерви.

Україна має запас міцності у вигляді міжнародних валютних резервів, які можуть використовуватися для забезпечення ліквідності у випадку кризових ситуацій, пов'язаних з валютними або фінансовими ризиками. Наявність достатнього рівня міжнародних резервів дозволяє країні ефективно реагувати на зміни в міжнародних фінансових ринках та забезпечує стабільність фінансової безпеки держави.

Згідно проведеного дослідження [53] визначимо стратегічні напрями для нейтралізації перелічених загроз та викликів, а також для підвищення рівня фінансової безпеки України:

1. Підвищення бюджетної дисципліни: встановлення строгих механізмів контролю за витратами та розробка ефективних бюджетних стратегій.

2. Зменшення дефіциту бюджету: розробка програм зменшення дефіциту шляхом оптимізації видатків та збільшення доходів. Розширення джерел фінансування бюджетного дефіциту, неемісійних та емісійних.

3. Стимулювання фінансової інклюзії: запровадження програм та заходів, спрямованих на підвищення доступності фінансових послуг для всіх верств населення.

4. Удосконалення управління фінансовими ресурсами на тимчасово окупованих територіях: розробка спеціальних механізмів управління та моніторингу фінансових потоків в цих регіонах.

5. Боротьба з тінізацією економіки: впровадження системи електронного моніторингу та контролю за обігом готівки, зміцнення правової бази для протидії податковим шахрайствам та ухиленню від оподаткування.

6. Поліпшення правового регулювання в податковій сфері: реформування податкового законодавства з метою спрощення та зменшення податкового тиску на бізнес та громадян.

7. Стимулювання розвитку довгострокового кредитування: підтримка ініціатив, спрямованих на підвищення доступності та привабливості довгострокових кредитів для підприємств та громадян.

8. Моніторинг та управління кредитним портфелем банків: впровадження ефективних механізмів контролю за якістю кредитного портфеля та вчасного виявлення проблемних активів.

9. Реформування пенсійної системи: впровадження структурних змін у пенсійну систему для забезпечення її стійкості та сталості.

10. Зміцнення регуляторної бази на фондовому ринку: проведення реформ та удосконалення законодавства для забезпечення ефективного функціонування та захисту прав інвесторів.

11. Посилення боротьби з відмиванням коштів: впровадження строгих заходів контролю та моніторингу за операціями, які пов’язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, забезпечення фінансової безпеки країни під час воєнного стану вимагає ефективних трансформаційних заходів з боку суб’єктів господарювання, та з боку державних регуляторів. Перелічені заходи допоможуть покращити рівень фінансової безпеки, підвищити фінансову стабільність держави, зменшити ризики фінансових криз та забезпечити економічний зріст. Необхідно оперативно виявляти загрози фінансовій безпеці України, щоб мінімізувати їхні наслідки та розробляти дієві практичні заходи, спрямовані на забезпечення фінансової стійкості. Проте, найважливішим фактором для фінансової безпеки країни та загальної національної безпеки є швидка перемога України.

Висновки до розділу 3

Досвід взаємодії України з глобальними фінансовими організаціями формує нову парадигму міжнародної фінансової підтримки, що поєднує екстрене реагування з довгостроковими цілями відбудови та реформ. Ця модель закладає фундамент для майбутніх ситуацій кризового реагування у глобальному масштабі, демонструючи можливість адаптації традиційних фінансових інституцій до безпрецедентних викликів воєнного часу. Водночас трансформація діяльності міжнародних фінансових організацій відображає їхню здатність до інституційної еволюції та переосмислення власних мандатів заради підтримки країни, що протистоїть агресії, забезпечуючи не лише фінансову стабільність, а й підтримку суверенітету та демократичних цінностей.

Ефективна цифрова трансформація фінансів територіальних громад потребує комплексного підходу, що включає фінансову підтримку, розвиток нормативної бази, навчання персоналу та забезпечення високого рівня кібербезпеки. Впровадження цифрових рішень – від автоматизації бюджетного процесу до використання інноваційних технологій, як-от блокчейн і штучний інтелект – сприяє підвищенню прозорості, ефективності та громадського контролю. Ключовим фактором успіху є належне фінансування, яке має надходити як із бюджетних джерел, так і від міжнародних програм та приватного сектора. У сукупності цифровізація управління фінансами громад – запорука фінансової безпеки як під час війни, так і у період повоєнного відновлення.

Згідно проведеного дослідження окреслено стратегічні напрями для нейтралізації загроз та викликів, а також для підвищення рівня фінансової безпеки України:

1. Підвищення бюджетної дисципліни: встановлення строгих механізмів контролю за витратами та розробка ефективних бюджетних стратегій.

2. Зменшення дефіциту бюджету: розробка програм зменшення дефіциту шляхом оптимізації видатків та збільшення доходів. Розширення джерел фінансування бюджетного дефіциту, неемісійних та емісійних.

3. Стимулювання фінансової інклюзії: запровадження програм та заходів, спрямованих на підвищення доступності фінансових послуг для всіх верств населення.

4. Удосконалення управління фінансовими ресурсами на тимчасово окупованих територіях: розробка спеціальних механізмів управління та моніторингу фінансових потоків в цих регіонах.

5. Боротьба з тінізацією економіки: впровадження системи електронного моніторингу та контролю за обігом готівки, зміцнення правової бази для протидії податковим шахрайствам та ухиленню від оподаткування.

6. Поліпшення правового регулювання в податковій сфері: реформування податкового законодавства з метою спрощення та зменшення податкового тиску на бізнес та громадян.

7. Стимулювання розвитку довгострокового кредитування: підтримка ініціатив, спрямованих на підвищення доступності та привабливості довгострокових кредитів для підприємств та громадян.

8. Моніторинг та управління кредитним портфелем банків: впровадження ефективних механізмів контролю за якістю кредитного портфеля та вчасного виявлення проблемних активів.

9. Реформування пенсійної системи: впровадження структурних змін у пенсійну систему для забезпечення її стійкості та сталості.

10. Зміцнення регуляторної бази на фондовому ринку: проведення реформ та удосконалення законодавства для забезпечення ефективного функціонування та захисту прав інвесторів.

11. Посилення боротьби з відмиванням коштів: впровадження строгих заходів контролю та моніторингу за операціями, які пов’язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, забезпечення фінансової безпеки країни під час воєнного стану вимагає ефективних трансформаційних заходів з боку суб'єктів господарювання, та з боку державних регуляторів. Перелічені заходи допоможуть покращити рівень фінансової безпеки, підвищити фінансову стабільність держави, зменшити ризики фінансових криз та забезпечити економічний зріст. Необхідно оперативно виявляти загрози фінансовій безпеці України, щоб мінімізувати їхні наслідки та розробляти дієві практичні заходи, спрямовані на забезпечення фінансової стійкості. Проте, найважливішим фактором для фінансової безпеки країни та загальної національної безпеки є швидка перемога України.

ВИСНОВКИ

Системний підхід дозволяє розглянути національну безпеку та її забезпечення як систему – цілісність, єдність компонентів, серед яких: мета, завдання, принципи та функції відповідної діяльності; суб'єкти (державні й недержавні) забезпечення національної безпеки, їх повноваження і компетенції, взаємоузгоджена діяльність (взаємодія); об'єкт, на забезпечення безпеки якого, й спрямована система, а саме – національні інтереси й цінності, для охорони від певних загроз і небезпек яких створюються уповноважені на те суб'єкти, а охорона цих об'єктів і становить сутність діяльності із забезпечення національної безпеки; зміст такої діяльності як сукупність правових, організаційно-управлінських, інших заходів, засобів, форм, методів, технологій її здійснення, інструментів і механізмів забезпечення національної безпеки. Системоутворюючою складовою цієї системи є мета її функціонування, в якій мають збалансовано відображатися інтереси особистості, суспільства й держави. Найбільш суттєвою ознакою цієї системи є безпосередньо безпека, а забезпечення безпеки досягається, якщо відповідна система зберігає достатню стійкість (стабільність) під впливом різних чинників (внутрішніх / зовнішніх, об'єктивних / суб'єктивних, конструктивних / деструктивних), підтримуються взаємозв'язки між її компонентами і вона здатна ефективно функціонувати й розвиватися та досягати мети, з якою вона й була створена.

Доцільно визначати наступні особливості правового забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану: 1) оперативність і ситуативність правового регулювання – законодавчі акти ухвалюються у прискореному порядку з метою реагування на нагальні загрози; 2) фокус на оборонне та критичне фінансування – бюджетні кошти централізовано спрямовуються на фінансування Збройних сил України, сектору безпеки, медицини, енергетики та гуманітарних потреб, що змінює звичні пріоритети фінансової політики; 3) спрощення податкового та митного режимів; 4) Національний банк України

отримав законодавче право відступати від класичних інструментів грошово-кредитного регулювання; 5) активне залучення зовнішньої фінансової підтримки, а саме позик, грантів і міжнародної технічної допомоги, що компенсують втрати державного бюджету; 6) призупинення окремих положень бюджетного та податкового законодавства; 7) відсутність єдиного координаційного органу у сфері фінансової безпеки відповідального за моніторинг, оцінку та реагування на загрози фінансовій системі, що ускладнює стратегічне планування.

Напрямками забезпечення фінансової та банківської безпеки на перспективу повинні стати: повернення до середньострокового бюджетного планування на 2025–2025 рр.; посилення фінансового контролю з боку НБУ за банками, особливо в контексті боротьби з відмиванням «брудних грошей» за їх допомогою; проведення валютної лібералізації; підтримка вітчизняних виробників та експортерів шляхом здешевлення кредитів; страхування воєнних ризиків; вдосконалення механізму бронювання тощо.

Для реалізації процесу інтеграції України до Європейського Союзу необхідно розробити сучасний механізм забезпечення фінансової та банківської безпеки нашої країни. При цьому треба враховувати, що фінансова безпека України залежить не тільки зовнішніх чинників, а й від гармонійного взаємоз'вязку складових фінансової системи нашої країни. Розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником фінансової системи, і, відповідно, факто-ром негативного впливу на фінансову безпеку країни. Важливим чинником зниження рівня фінансової безпеки України є доларизація грошової сфери нашої країни, що вимагає відповідних заходів протидії.

Умовами забезпечення фінансової безпеки України під час війни можуть стати: своєчасне отримання зовнішньої допомоги від партнерів в 2024 р. та наступних роках; утримання від емісії з боку НБУ; посилення контролю за бюджетною ліквідністю; проведення детінізації та деофшоризації української економіки. Напрямками забезпечення

фінансової безпеки на перспективу повинні стати: повернення до середньострокового бюджетного планування в наступні роки; проведення ліберальної податкової реформи з одночасним введенням прогресивної системи оподаткування; посилення фінансового контролю з боку НБУ за банками, особливо в контексті боротьби з відмиванням «брудних грошей» за їх допомогою; проведення валютної лібералізації; підтримка вітчизняних виробників та експортерів шляхом здешевлення кредитів; страхування воєнних ризиків; вдосконалення механізму бронювання працівників тощо.

Забезпечення фінансової безпеки країни – одна з найважливіших функцій держави, особливо в умовах війни. Її значення полягає в підтриманні стійкості фінансової системи, захисті національних, передусім фінансових, інтересів задля забезпечення сталого розвитку навіть в умовах дії негативних внутрішніх і зовнішніх чинників впливу.

Проведене дослідження дає підстави визначити, що фінансова безпека держави в умовах війни є багатогранним поняттям, яке охоплює здатність фінансової системи забезпечувати ефективне функціонування економіки, соціальну стабільність, виконання державних фінансових зобов'язань та протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам. У воєнний час ключовими елементами фінансової безпеки держави стають захист фінансових інститутів, ефективне управління дефіцитом бюджету, підтримка національної валюти, залучення зовнішніх ресурсів, а також гарантування прозорості та підзвітності у використанні фінансових ресурсів.

Визначено, що *в мирний час* пріоритетними цілями фінансової безпеки держави є забезпечення економічного зростання, збалансованості бюджетної системи, стабільності грошового обігу та стимулювання інвестиційної активності.

У воєнний час ці цілі трансформуються, акцент зміщується на: забезпечення фінансування обороноздатності країни; підтримку кри тичної інфраструктури; запобігання економічним кризам і фінансовим колапсам; адаптацію фінансової політики до умов надзвичайного стану тощо.

Проведений SWOT-аналіз фінансової безпеки України виявив: сильні сторони (міжнародна підтримка у вигляді фінансової допомоги, висока мобілізаційна здатність населення, потенціал цифровізації фінансових процесів), слабкі сторони (високий рівень корупції, дефі цит бюджету, значний зовнішній борг), можливості (посилення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, реформування фінансової системи, використання цифрових технологій для моніторингу та прозорості), загрози (ескалація бойових дій, економічні санкції проти агресора, ризик фінансової дестабілізації через зростання боргового навантаження).

Обґрунтовано, що в умовах війни ключовими перспективами гарантування фінансової безпеки України є:

1) *політичний складник*: зміцнення інституційної спроможності політичної влади, удосконалення взаємодії між центральними та місцевими органами влади, прозорість і відповідальність в ухваленні рішень;

2) *міжнародний контекст*: активізація дипломатичних зусиль для розширення фінансової підтримки від міжнародних партнерів, укладення нових кредитних угод, залучення ґрантових ресурсів;

3) *у внутрішньому фінансовому управлінні*: фіскальні та банківські реформи з метою підвищення ефективності витрат, стимулювання приватних інвестицій, а також мінімізація негативного впливу війни на вразливі категорії населення. Загалом дослідження показує необхідність комплексного підходу до гарантування фінансової безпеки України в умовах війни, що базується на поєднанні політичних і економічних складових частин, спрямованих на збереження стійкості держави та досягнення національної безпеки у складних умовах воєнних дій.

Основними пріоритетами бюджетно-податкової політики (фінансової політики) під час війни мають стати:

– адекватне фінансування урядом державних оборонних закупівель;

– інвестиційна підтримка державних підприємств ОПК і надання стимулів приватним інвесторам;

– першочергове фінансування Урядом будівництва оборонно-фортифікаційних споруд для ефективної протидії окупаційним військам;

– утримання на належному рівні основних видатків соціально-економічного спрямування для збереження соціальної згуртованості та економічної стійкості країни;

– опрацювання питань податкової реформи з націленістю на адекватне забезпечення потреб держави і підвищення рівня самодостатності країни.

Податкові стимули для підтримки інвестицій в ОПК та активізації військових виробництв можуть мати форму:

а) розширення сфери застосування податкових пільг з ПДВ і ввізного мита при ввезенні комплектуючих для БПЛА до основних видів озброєнь і техніки;

б) звільнення від ПДВ імпорту обладнання, яке використовуватиметься для серійного виробництва продукції військового призначення;

в) надання пільг з податку на землю і податку на нерухоме майно для підприємств-виробників, внесених до Реєстру підприємств ОПК;

г) звільнення від оподаткування на 5 – 7 років прибутку підприємств, від здійснення економічної діяльності з виробництва військової техніки та озброєння для ЗСУ.

Вагомим компонентом спеціального економічного режиму для підприємств ОПК має стати здешевлення кредитного фінансування, що потребує:

а) модифікації дизайну програми «Доступні кредити 5-7-9» для поширення на малі й середні підприємства, що починають серійне виробництво товарів військового призначення;

б) спрощення й пришвидшення механізму отримання державних гарантій за кредитами великим підприємствам;

в) звільнення НБУ від лобістів фінансового сектору і становлення здорової монетарної політики, орієнтованої на потреби відновлення кредитної функції банків.

Досвід взаємодії України з глобальними фінансовими організаціями формує нову парадигму міжнародної фінансової підтримки, що поєднує екстрене реагування з довгостроковими цілями відбудови та реформ. Ця модель закладає фундамент для майбутніх ситуацій кризового реагування у глобальному масштабі, демонструючи можливість адаптації традиційних фінансових інституцій до безпрецедентних викликів воєнного часу. Водночас трансформація діяльності міжнародних фінансових організацій відображає їхню здатність до інституційної еволюції та переосмислення власних мандатів заради підтримки країни, що протистоїть агресії, забезпечуючи не лише фінансову стабільність, а й підтримку суверенітету та демократичних цінностей.

Ефективна цифрова трансформація фінансів територіальних громад потребує комплексного підходу, що включає фінансову підтримку, розвиток нормативної бази, навчання персоналу та забезпечення високого рівня кібербезпеки. Впровадження цифрових рішень – від автоматизації бюджетного процесу до використання інноваційних технологій, як-от блокчейн і штучний інтелект – сприяє підвищенню прозорості, ефективності та громадського контролю. Ключовим фактором успіху є належне фінансування, яке має надходити як із бюджетних джерел, так і від міжнародних програм та приватного сектора. У сукупності цифровізація управління фінансами громад – запорука фінансової безпеки як під час війни, так і у період повоєнного відновлення.

Згідно проведеного дослідження окреслено стратегічні напрями для нейтралізації загроз та викликів, а також для підвищення рівня фінансової безпеки України:

1. Підвищення бюджетної дисципліни: встановлення строгих механізмів контролю за витратами та розробка ефективних бюджетних стратегій.

2. Зменшення дефіциту бюджету: розробка програм зменшення дефіциту шляхом оптимізації видатків та збільшення доходів. Розширення джерел фінансування бюджетного дефіциту, неемісійних та емісійних.

3. Стимулювання фінансової інклюзії: запровадження програм та заходів, спрямованих на підвищення доступності фінансових послуг для всіх верств населення.

4. Удосконалення управління фінансовими ресурсами на тимчасово окупованих територіях: розробка спеціальних механізмів управління та моніторингу фінансових потоків в цих регіонах.

5. Боротьба з тінізацією економіки: впровадження системи електронного моніторингу та контролю за обігом готівки, зміцнення правової бази для протидії податковим шахрайствам та ухиленню від оподаткування.

6. Поліпшення правового регулювання в податковій сфері: реформування податкового законодавства з метою спрощення та зменшення податкового тиску на бізнес та громадян.

7. Стимулювання розвитку довгострокового кредитування: підтримка ініціатив, спрямованих на підвищення доступності та привабливості довгострокових кредитів для підприємств та громадян.

8. Моніторинг та управління кредитним портфелем банків: впровадження ефективних механізмів контролю за якістю кредитного портфеля та вчасного виявлення проблемних активів.

9. Реформування пенсійної системи: впровадження структурних змін у пенсійну систему для забезпечення її стійкості та сталості.

10. Зміцнення регуляторної бази на фондовому ринку: проведення реформ та удосконалення законодавства для забезпечення ефективного функціонування та захисту прав інвесторів.

11. Посилення боротьби з відмиванням коштів: впровадження строгих заходів контролю та моніторингу за операціями, які пов’язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, забезпечення фінансової безпеки країни під час воєнного стану вимагає ефективних трансформаційних заходів з боку суб’єктів господарювання, та з боку державних регуляторів. Перелічені заходи допоможуть покращити рівень фінансової безпеки, підвищити фінансову

стабільність держави, зменшити ризики фінансових криз та забезпечити економічний зріст. Необхідно оперативно виявляти загрози фінансовій безпеці України, щоб мінімізувати їхні наслідки та розробляти дієві практичні заходи, спрямовані на забезпечення фінансової стійкості. Проте, найважливішим фактором для фінансової безпеки країни та загальної національної безпеки є швидка перемога України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна безпека України: складові елементи та виклики сьогодення. URL: https://mil.in.ua/uk/blogs/natsionalna-bezpeka-ukrayiny-skladovi-elementy-ta-vyklyky-sogodennya/ (дата звернення: 21.10.2025).

2. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика. / Укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пєтков В. П., Пєтков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. – Київ. ВД «Професіонал», 2024. – 480 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/natsionalna-bezpeka-ukraini-v-umovakh-voiennogo-stanu.pdf?srsltid=AfmBOooEGY9-z6ZtihMaYGFguHsGdFIKIaQP7swMXfUhYhFkk5JQlp64 (дата звернення: 12.09.2025).

3. Конституція України: подарункове видання / упоряд.: Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Є.Г. Кудлай [та ін.]. Київ: ВАІТЕ, 2021. 324 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021.pdf (дата звернення: 09.09.2025).

4. Указ Президента України № 392/2020 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/card5 (дата звернення: 10.10.2025).

5. Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (введено в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020). URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 12.09.2025).

6. Указ Президента України № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про

стратегію забезпечення державної безпеки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text (дата звернення: 12.09.2025).

7. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» № 121/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 (дата звернення: 12.09.2025).

8. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (та інших Указів про продовження воєнного стану). URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 12.09.2025).

9. Закон України № 183/98-ВР «Про Раду національної безпеки і оборони України» (зі зм. та доп.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/183/98-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 12.09.2025).

10. Закон України № 1777-XII «Про державний кордон України» в ред. 02.08.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12/ed20230802#Text (дата звернення: 12.09.2025).

11. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-III в ред. 03.04.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14/ed20220403#Text (дата звернення: 12.09.2025).

12. Закон України «Про Національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 10.10.2025).

13. Штанцель С.Е. Фінансова безпека держави як об'єкт публічного управління: теоретичні та методологічні підходи. URL: https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/4112/4146 (дата звернення: 11.10.2025).

14. Sytnyk, N. S. and Stefankiv, B. O. (2018), «Financialaspects of the components of economic security of thestate», Naukovo-vyrobnychyi zhurnal «Biznes-navihator», vol. 1-2 (44), pp. 136-140.

15. Макарчук І.М., Перчук О.В., Виноградня В.М. Основні проблеми фінансової безпеки України в умовах кризових явищ в економіці Економічний вісник університету. 2016. Випуск № 30/1 С. 189-196. URL: file:///C:/Users/natal/Downloads/ecvu_2016_30(1)__29.pdf (дата звернення: 24.10.2025).

16. Гулієва З., Бойко – Слобожан О. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м.Ірпінь, 26 жовтня 2023 року. 2023. С. 57–61.

17. Коробцова Д.В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 141–146.

18. Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду/пер. з англ. С. Крикуненко. Київ : Наш Формат, 2022. 464 с.

19. Бєлік Р. Правила BEPS: прибуток повинен оподатковуватися там, де він створюється. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/29/709254/ (дата звернення: 12.10.2025).

20. Винокуров Я. Аграрії, блокування кордону та брак міжнародної допомоги: чому росте курс долара. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/7/710833/ (дата звернення: 12.10.2025).

21. Війна допомагає. Чи справді зарплати виходять з тіні та яка їх частка. URL: https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2024/02/28/710488/7 (дата звернення: 15.10.2025).

22. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті/ пер. з англ. Н. Палій. Київ : Наш формат, 2016. 696 с.

23. Гетманцев Д. План дій на 2024 рік: озброєння, відбудова, економічне зростання та рух до ЄС. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/6/710794/ (дата звернення: 12.10.2025).

24. Білоус В., Тернущак М. Правові гарантії фінансової безпеки з надання допомоги Україні після війни. Економіка. Фінанси. Право. 2022. № 8. С. 5–9.

25. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. Галицький економічний вісник. 2022. No 4 (77). С. 138–147.

26. Войтенко К., Дроботенко В. Фінансова безпека в умовах воєнного стану. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2023. Вип. 5. С. 18–26.

27. Гбур З., Палагусинець Р. Особливості фінансової безпеки України в умовах воєнного стану. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2023. Вип. 4. С. 31–40.

28. Гончаренко О. Фінансова безпека України та особливості її інституційних деформацій. Науко-вий вісник Сіверщини. Серія «Освіта. Соціальні та поведінкові науки». 2023. № 1. С. 68–81.

29. Дем’янчук О., Дзюрах Ю., Лещенко Д. Оцінка рівня фінансової безпеки України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2024. № 32. С. 75–80.

30. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни : експертно-аналітична доповідь / за заг. ред. Я. Жаліла. Київ : НІСД, 2024. 71 с.

31. Крупка М., Підхомний О., Гуменюк Р. Економічний зміст поняття фінансової безпеки в системі залучення іноземних інвесторів в Україну. Фінанси України. 2023. № 11. С. 22–33.

32. Лупенко Ю., Радіонов Ю. Фінансова безпека в умовах війни і в період повоєнного відновлення України. Економіка України. 2024. № 10. С. 45–65.

33. Макаренко У., Гоцій М., Драла Р. Фінансова безпека України в умовах воєнного стану. Ефективна економіка. 2024. № 6. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4038/4073 (дата звернення: 23.09.2025).

34. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. No 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text (дата звернення: 23.01.2025).

35. Пасічний М. Фіскальна безпека держави в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 6. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3975/3901 (дата звернення: 23.09.2025).

36. Ситник Н., Кравченко Б. Фінансова безпека держави: загрози та виклики в умовах війни. Modern economics. 2024. № 44. С. 181–189.

37. Сокирко О., Зубенко О. Основні загрози фінансової безпеки України в умовах війни. Інтернаука : міжнародний науковий журнал. Серія «Економічні науки». 2023. № 4 (2). С. 40–48.

38. Штанцель С. Фінансова безпека держави як об’єкт публічного управління: теоретичні та методологічні підходи. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 13. С. 193–199.

39. Державні фінанси України під час війни: напрями трансформації та завдання на перспективу. URL: https://www.growford.org.ua/research/derzhavni-finansy-ukrayiny-pid-chas-vijny-

napryamy-transformatsiyi-ta-zavdannya-na-perspektyvu/ (дата звернення: 25.10.2025).

40. George J Hall, Thomas J Sargent. Three world wars: Fiscal–monetary consequences. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9170155/.

41. International Monetary Fund. Ukraine: Sixth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Requests for Modification of a Performance Criterion, and Financing Assurances Review – Press Release; Staff Report; and Statement by the Alternate Executive Director for Ukraine. IMF Country Report № 24/366. Washington, D.C.: International Monetary Fund, December 2024. URL: https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2024/12/20/Ukraine-Sixth-Review Under-the-Extended-Arrangement-Under-the-Extended-Fund-Facility-559954.

42. Захожай К.В., Рудик Н.В., Жибер Т.В. Фінансова безпека держави: бюджетна складова та макроекономічні чинники. Ефективна економіка. 2023. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2498/2534 (дата звернення: 12.10.2025).

43. Трансформація ролі глобальних фінансових організацій під час війни. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/05/5.25._topic_Maria-Shkurat-Maria-Romanova-135-145.pdf (дата звернення: 24.10.2025).

44. Цифрова трансформація фінансів територіальних громад. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6223 (дата звернення: 12.10.2025).

45. Глухова В. І., Михайлова А. С. Бюджетне фінансування цифрової трансформації в територіальних громадах. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2025. №3. URL: https://doi.org/10.25313/2520-2057-2025-3-10798 (дата звернення: 25.10.2025).

46. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ від 17.01.2018 № 67-р : станом на 17 вересня

2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018р#Text (дата звернення: 09.09.2025).

47. UN (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution Adopted by the General Assembly on 25 September 2015, 42809, 1-13. (дата звернення: 09.09.2025).

48. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ від 17.11.2021 № 1467-р : станом на 11 квітня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021р#Text (дата звернення: 09.09.2025).

49. Архітектоніка фінансової безпеки територіальних громад України в умовах цифрової трансформації. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/335076/323987 (дата звернення: 23.09.2025).

50. Ситник Н. С., Пріцак Я. М. Банківська система України в умовах війни: ризики та оцінка безпеки. Молодий вчений. 2023. №6 (118). С.94-98. DOI: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5890 (дата звернення: 25.09.2025).

51. Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку: матеріали IX Міжнародної науково практичної конференції, присвяченої науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 26.10.2023 року / за ред. Білоус В., Глух М., Мельник О. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 312 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/91413/1/Sukhonos_head_of%20state.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

52. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11. 08. 2021 рр № 347/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613 (дата звернення: 15.09.2025).

53. Ситник Н.С., Кравченко Б.О. Фінансова безпека держави: загрози та виклики в умовах війни. Modern Economics. 2024. № 44(2024). С. 181-189. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-27 (дата звернення: 15.09.2025).